

TÓTH ANIKÓ NIKOLETT

A számi (lapp) lexikográfia évszázadai¹

This paper is a survey of the lexicography of Saami languages. The dictionaries reflect the community's culture and life, its relation to nature, the world of reindeer herding, but the first Saami dictionaries also created the orthography of the individual languages, and they documented dialects that have disappeared since or are now on the verge of extinction. The first Saami dictionaries written in the 17th and 18th centuries were the works of priests and teachers, and their goal was to help missionary work. From the 19th century on linguists also took part in documenting the vocabulary typical of specific regions. Beginning with the second half of the 20th century pedagogical works have also appeared, and so have terminological dictionaries and online or digital applications in recent decades. In the nearly 300 years that have passed since the publication of the first Saami dictionary (1738) more than a hundred works were published. Most in North Saami (nearly 60); in South Saami, Lule, Inari, Skolt and Kildin Saami 5–10; these range from lists of a few words to modern dictionaries of 30–35 thousand words. But the work of lexicographers is far from finished.

Keywords: Saami language(s), South Saami, Ume Saami, Pite Saami, Lule Saami, North Saami, Inari Saami, Skolt Saami, Kildin Saami, Akkala Saami, Ter Saami, dictionaries.

A számi nyelvek/nyelvjárások a veszélyeztetett vagy kihalófélben lévő nyelvek közé tartoznak.² A legnagyobb csoport, az északi számi beszélőinek száma 15–17 ezer főre tehető, míg a teri számít már csak pár idős ember ismeri, sőt, az akkai száminak már nincs is anyanyelvi beszélője. A nyelv életben maradásáért folytatott küzdelemben a lexikográfiai munkáknak mindig fontos szerep jutott.

A számi nyelv kutatása elsősorban svéd, norvég és finn nyelvészek nevéhez fűződik, ez a szakterület a 20. század nyolcvanas éveig a magyarországi finnugrisztika mostohagyermeké volt. Ebben szerepet játszhatott a messzi északon lakó népek nehéz megközelíthetősége. Ez a csekély kutatottság a számi lexikográfiában is megmutatkozik: a két számi nyelvjárás feltérképezésében is jeleskedő HA-

---

¹ A publikáció elkészítését a TÁMOP-4.2.2.B-15/1/KONV-2015-0001 számú projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

² Az UNESCO Atlas alapján: a) definitely endangered: North Saami, b) severely endangered: South, Lule, Anár, Skolt, Kildin Saami, c) critically endangered: Ume, Pite, Ter Saami, d) extinct: Akkala Saami (MAGGA 2012: 5).

LÁSZ IGNÁC több mint százéves szótárai mellett csak LAKÓ GYÖRGY (1908–1996) kresztomátiájának szójegyzékét említhetjük a számi–magyar, magyar–számi szótárak közül, míg a többi nemzet tudósai összesen több mint 100 művet tettek le az asztalra.

A Norvégiában, Svéd-, Finn- és Oroszországban beszélt számi dialektusoknak többféle felosztásuk létezik (a magyar nyelvű szakirodalomból l. pl. HAJDÚ 1981: 85–87; HAJDÚ – DOMOKOS 1978: 334–335). A jelenkori számi nyelvészet kiemelkedő alakja, PEKKA SAMMALAHTI (1998: 6–38) keleti és nyugati csoportra osztja a számikat. Előbbihez az inari, kolta, akkalai, kildini és teri számít sorolja, míg a nyugati részhez a déli, az umei, a pitei, a lulei és az északi számi került. Ebből a déli és umei számi az ún. déli alcsoportba tartozik, a másik három pedig az északi ágba. – Az országok szerinti megnevezések, amelyek a korábbi terminológiához tartoznak, a következő dialektusokat takarják: a svéd-lapp a déli, az umei, a pitei és a lulei nyelvjárások gyűjtőneve, a norvég-lapp az északi nyelvjárással egyezik meg, az orosz-lapphoz a kolta, az akkalai, a kildini és a teri dialektusok sorolhatók.³

1. Az első írásos emlékek, szójegyzékek

A számikról elsőként egy Halogalandi Ottár nevű hajóskapitány tudósított, akinek feljegyzéseit megőrizte számunkra a történelem. Ő a 9. században bejárta Észak-Norvégia és a Kola-félsziget partvidékét, és útja során érintkezésbe került a finnekkel és a nomád számikkal is. Az útjáról készült beszámoló végül egy 5. századi szöveg korabeli fordításába, PAULUS OROSIUS „Historiarum adversus paganos libri VII.” című művének 893 körül megjelent átdolgozásába került bele. OTTÁR érdeme a népszerűségi és a földrajzi viszonyok leírása mellett az is, hogy feltűnt neki a számik és a finnek nyelve közti hasonlóság (ZSIRAI 1937: 474–476, KORHONEN 1981: 67).

Az első ismert számi szórványemlék tulajdonképpen a véletlennek köszönhető. Stephen Burrough (1525–1584), brit tengerészkapitány és felfedező 1557-es útján hajótörést szenvedett a Kola-félsziget északi részén, számik lakta területen. A néhány hónapig tartó kényszerű ott tartózkodás során összesen 95 szót és kifejezést gyűjtött (valószínűsíthetően a teri számiktól). Az útjáról készült leírást 32 évvel később jelentette meg RICHARD HAKLUYT (1552/1553–1616) „The Principall Navigations, Voiages and Discoveries of the English Nation” címmel (KORHONEN 1981: 67).

Az 1600-as évektől a számi írásbeliség a svéd és norvég hittérítés, a lelkészek munkáinak a hatására, ill. vallási szövegek fordításából bontakozott ki. Az egy-

³ A számi nyelv(ek) felosztásáról kiváló tudománytörténeti áttekintés jelent meg nemrég, l. RYDVIK 2013: 27–82.

ház fontosnak tartotta, hogy a hatékonyabb hittérítés érdekében anyanyelven hangozzanak el a prédikációk, ez hatalmas húzóerőnek bizonyult, bár nem válogattak az eszközökben. IX. Károly svéd király megbízásából 1606-ban 16 fiatal számit kényszerítettek volna, hogy Uppsalában papnak tanuljanak, és ezáltal eredményesebbé tegyék az addig nagyrészt sikertelen hittérítést – ami abból is adódott, hogy a számi gondolkodástól merőben idegen volt az egyház világa. Az elképzelés azonban hamar elbukott, a fiúk még a városba vezető úton megszöktek (WINGSTEDT 1998: 37). Az első számi írások így olyan svéd és norvég lelkészek munkái, akik valamennyire ismerték, de nem anyanyelvi szinten beszélték a számit. A lappológia egészen az 1800-as évek közepéig kizárólag lelkészek tevékenységének köszönheti a szövegek megjelentetését és a tudományos leírásokat – és az első szótárakat is.

Az első számi szöveg, egy egyházi énekeskönyv, 1619-ben jelent meg NICOLAUS ANDREAS REHN pitei (Piteå) lelkésztől, aki svédről számira fordította egy misekönyv és egy kiskaté szövegét is (1639), ezzel megtette az első lépéseket a számi irodalmi nyelv létrehozásában.

A legfontosabb és legterjedelmesebb számi szövegemlék JOHANNES TORNEAUS, 1643-tól Torióban működött lelkész nevéhez fűződik, aki a svéd kormány és II. Gustav Adolf megbízásából készítette el 1000 oldalas munkáját. A megbízás úgy szólt, hogy a „Manuale sueticum” című művet úgy ültesse át számira, hogy az mindenki számára érthető legyen. 1648-ban készült el végül a „Manuale Lapponicum”, amely a délebbi számi nyelvjárásokat ötvözi (erről I. KOPONEN 2010).

Az umei számi első szövege OLAUS STEPHANI GRAAN 1669-es, „Manuale lapponicum minus” című műve. Az északi számik első nyelvi emléke 1728-ból, míg az oroszországiaké csak 1878-ból maradt ránk.

Ezzel a hőskorral megkezdődik az ábécéskönyvek, iskolai könyvek kiadása iránti igény, és ez egyenesen elvezet minket a szótárak és nyelvkönyvek keletkezésének korszakához. (Az első számi írásos emlékekről l. még ABERCROMBY 1895, KORHONEN 1981: 53–75, 1988: 267–268, MATICSÁK 2012: 12–13.)

2. A számi lexikológiai kezdetei: 18–19. századi szótárak

Az ekkoriban megjelent szótárak kezdetben kizárólag lelkészek és misszionáriusok munkái, az első, nyelvész által készült szótárra 1887-ig kellett várni, de ezt követően is kerültek ki egyházi személyek közül számi lexikográfusok (bár ezekben a művekben érezhetően hangsúlyos az egyházi terminológia, értékükből ez mit sem von le).⁴ A kiadványok célja elsősorban a vallásos oktatás és a hittérítés elősegítése volt.

⁴ LARS-GUNNAR LARSSON (1997: 113) hívta fel a figyelmet, hogy a mai napig használt

Eltérő az egyes nyelvterületek kutatottsága. Míg kezdetben az érdeklődés svéd, majd norvég részről a délebbi (a déli, azb umei és a pitei) nyelvterületeket érintette (az első déli számi szótár már 1738-ban megjelent), addig a 18. század közepétől sokáig az északi számi került előtérbe (az első északi számi szótár 1769-ben látott napvilágot). Az első lulei szótárra azonban egészen 1890-ig kellett várni, míg a keleti területeken (feltehetően kildini és kolta gyűjtés alapján) GENETZ állította össze az első szótárt, 1891-ben. Inari számi anyagot ebben az időszakban még nem publikáltak.

2.1. Déli, umei, pitei számi szótárak

Az első, nyomtatásban megjelent számi szótár összeállítója PER FJELLSTRÖM [PETRUS FIELLSTRÖM] (1697–1764) lyckselei tanító és esperes volt, akinek a számi nyelvet érintő munkássága fordításokkal, kiskaté és más vallásos szövegek számi nyelvű kiadásával kezdődött. 1737-ben pitei és lulei területeken járt, de megjelent munkáinak alapja leginkább az umei dialektus, melyet gyerekként sajátított el Arjeplogban. Ez a nyelvváltozat lett az alapja az általa létrehozott irodalmi nyelvnek, amelyet többszöri átdolgozás után (1743, 1744) végül kb. 1840-ig ún. számi könyvnyelvként használtak, de irodalmi nyelvként még további másfél évszázadon át dominált.

FJELLSTRÖMnek köszönhetjük az első számi nyelvtant, amely „Grammatica lapponica” címmel, Stockholmban látott napvilágot 1738-ban. Művében dialektológiai kérdésekkel is foglalkozik (elsőként vesz figyelembe hangtani, alaktani és szemantikai különbségeket az egyes számi nyelvváltozatok leírásakor), és elkülönít két nyelvjárást: dialecticus australior és borealior (azaz umei és pitei). Fő művének mégis az ugyanerre az évre datálható svéd–számi szótárt tekinthetjük („Dictionarium sueco–lapponicum”, Stockholm, 1738), amely, akárcsak nyelvtana, az umei és a pitei dialektuson alapul, azonban ezeket külön nem jelzi a szavaknál. Szótára több mint 40 évig egyedüli segítsége volt a számi fordítóknak és a nyelv iránt érdeklődőknek, később pedig fontos kiindulópontja volt a déli számi lexikográfiának. A FJELLSTRÖM által létrehozott irodalmi norma még évszázadokig meghatározó jelentőségű volt. Nem véletlenül nevezi a szakirodalom a számi irodalmi nyelv úttörőjének. Az ő nevéhez fűződik mindezekon kívül az Újtestamentum első fordítása is (1755), amely nyomtatott formában is napvilágot látott. – 1713-ból származik egy Márk evangélium, LARS RANGIUS fordítá-

---

öt legértékesebb, nagyterjedelmű szótár közül csak egy nyelvésznek a munkája (NIELSEN északi szótára, 1932–1938), kettőt lelkészeknek köszönhetünk (GRUNDSTRÖM 1946–1954: lulei, HASSELBRINK 1981–1985: déli számi), további kettő készítője pedig lelkészek fiai (T. I. ITKONEN 1958: kolta, kildini, akkalai, teri számi, E. ITKONEN 1986–1989: inari számi).

sában, valószínűleg szintén umei nyelvjárásban, ez azonban nyomtatásban nem jelent meg (WILSON 2008: 135–141).

A nyelvészek számára régóta fontos műként szolgál – már GYARMATHI SÁMUEL által is használt! – ÉRIK LINDAHL (1717–1793) és JOHAN ÖHRLING (1718–1778) számi–latin–svéd szótára, amelyet a korszak legkiemelkedőbb opuszának tartanak. Az 1780-ban megjelent „Lexicon Lapponicum” bázisa a számi beszélők déli területe, de nem tisztán egy nyelvjárás, tartalmazza FJELLSTRÖM umei és pitei gyűjtését is (utóbbi a szótár elején helyet kapó számi nyelvtan alapja). Összességében a Jokkmok, Arjeplog és Lycksele közötti terület egységbe vonására tettek kísérletet. A szerzők egyszerűsített hangjelölést használnak, amely megkönnyíti ugyan a szótár használatát, azonban a nyelvjárások közötti különbségeket összemossa (ráadásul a szavak nyelvjárási hovartartozása sincs jelölve).

A könyv ennek ellenére mind terjedelmében (és impozáns kivitelében), mind felépítésében lenyűgöző. Első felében az ÖHRLING által írt számi nyelvtan szerepel, igaz kizárólag az alaktani részt tárgyalja, névszó- és igeragozási sémái azonban figyelemre méltók. Az igei paradigmán belül megkülönbözteti a praesens I. és a praesens II. alakokat, és dicséretes az is, hogy az aktív, a passzív és a tagadó ragozást is szemléletes táblázatokban mutatja be, miközben a névszóragozásban tizenegy esetet is felvesz.

A szótár szerkezete könnyen átlátható. A számi címszó nagybetűvel kezdve, kiskapitálissal van szedve, majd a latin megfelelő dőlten, a svéd pedig normál betűtípussal jelenik meg. A szótár lapozgatása közben számos kifejezéssel, példamondattal találkozhatunk, és természetesen még itt is jelen van a vallási irodalom nagyarányú szókincse. A szótár használatát a mű végén található svéd–számi küsszótár segíti.

HALÁSZ IGNÁC (1855–1901) BUDENZ tanítványaként a 19. század nyolcvanas–kilencvenes éveiben három tanulmányutat tett a svédországi számik földjén. Gyűjtőmunkája eredménye négy kötetnyi népköltészeti anyag, majd ezek feldolgozásaként egy nyelvtan és több tanulmány, valamint szótárak, szójegyzékek. Sajnos, korai halála megakadályozta pályája kiteljesedését. HALÁSZ legnagyobb munkája a déli számi szótára, de emellett elkészítette a pitei és a lulei nyelvjárások szójegyzékét is.

Az első, 1884-ben megjelent 140 oldalas munkája, a „Svéd-lapp szótár a Lule- és Pite-lappmarki” szövegekhez c. háromnyelvű opusz, a számi címszavak után magyar és német jelentéseket közöl. Az adatok egyszerűsített átírással vannak lejegyezve (ez kiváltotta a neves svéd lappológus, K. B. WIKLUND bírálatát). HALÁSZ megadja a névszók többes nominativusát (néha az egyes genitivust is), az igéknél pedig az 1. és 3. személy mellett, tótani megfontolások alapján a tagadó igeragozás egyes számú 3. személyű alakját tünteti fel.

Öt évvel később, 1896-ban került ki a nyomdából HALÁSZ másik jelentős munkája, a „Pitei lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesuandói szójegyzékkel” címet viselő mű. A közel 200 oldalas szójegyzéket – mely felépítésében szinte teljesen megegyezik a déli számi szótár elveivel – 40 oldalnyi nyelvtani rész előzi meg. A szókincs itt is korábbi szövegek közlések szótári kivonata. A gyűjtés egyetlen területről, a norvég Saltdal régiójából származik, így csupán egy dialektust fed le.

Ezt követte 1891-ben a „Déli-lapp szótár”, amely elsősorban saját gyűjtésén, korábban közölt szövegein alapult. A több mint 250 oldalas szótár, mely az Ugor Füzetek 10. számaként jelent meg, következetesen jelöli a címszavak adatolási helyét, ezáltal követhetővé válnak a déli számi dialektusok közötti eltérések. Itt jelzi rövidítve forrásait is, melyek között szerepel pl. a LINDAHL – ÖHRLING-szótár, FRIIS szótára vagy BUDENZ „Svéd-lapp nyelvmutatványok” (1876) című műve. Gyűjtései a következő területeket érintették: a Tärna vidéki stenselei nyelvjárás, a jemtlandi nyelvterület és ezek alldialektusai, valamint Undersåker vidéke. Ezeket egészíti ki, ahol lehetséges lulei számi adatokkal, valamint – „a hol pedig ilyenek nincsenek” – LINDAHL – ÖHRLING és FRIIS adataival (HALÁSZ 1891: III–V). HALÁSZ a számi szavak jelentését nemcsak magyarul, hanem németül is megadja. A szócikkek könnyen átláthatók, jól használhatók.

Az 1800-as évek végén és az 1900-as évek első felében több alkalommal is jártak umei nyelvterületen nyelvészek (AXEL CALLEBERG, NILS MOOSBER, TRYGGVE SKÖLD és KARL BERNHARD WIKLUND). Jegyzeteik, céduláik és szógyűjteményeik sajnos máig kiadatlanok, de elérhetőek az Uppsalai Egyetem archívumában (bővebben LARSSON 2012).

2.2. Lulei számi szótár

Az első lulei szövegek az 1740-es évektől jelentek meg (RYDVIK 2013: 31). Sokáig kellett várni azonban az első szótár kiadásáig, bár kéziratos munkák már a 18. században keletkeztek, köztük a norvég C. F. HAGERUP norvég misszionárius nyelvtana és szójegyzéke (QVIGSTAD 1899: 18).

Az első, nyomtatásban is megjelent mű értékét jelzi, hogy az elmúlt száz évben többször is újra kiadták, legutóbb 2013-ban. HALÁSZ bírálója, KARL BERNHARD WIKLUND (1868–1934) nemcsak umei területeken végzett gyűjtéseket, kutatói munkáját tulajdonképpen a luleivel kezdte. 1890-ben megjelent, közel 8000 szavas, 187 oldalas lulei számi–német szótára, a „Lule-lappisches Wörterbuch” gazdag szóanyaggal rendelkezik, ráadásul négy alnyelvjárásból (déli, északi, ill. Jokkmok és Gällivare területek) tevődik össze. Anyagát később GRUNDSTRÖM teljes egészében beolvastotta nagyszótárába, de önmagában is használható a mai napig. Különlegessége, hogy viszonylag kis terjedelme ellenére sem szorítkozik kizárólag az alapszókinccs visszaadására, számos szinonima teszi értékessé, kiváló alapot adva többek között a lulei szókinccs tanulmányozásához. – WIK-

LUND nevéhez fűződik a „Lärobok i lapska språket” (1901, 1915) című kresztomátiaszerű tankönyv, amely szójegyzéket is tartalmaz.

2.3. Északi számi szótárak

A norvég származású KNUD LEEM (1697–1774) korának egyik legjelentősebb tudósa, az északi számi irodalmi nyelv megalkotója. Mindössze 18 éves volt, mikor elvégezte teológiai tanulmányait a koppenhágai egyetem, és tanulmányozni kezdte a számi nyelvet. Misszionáriusnak jelentkezett Lappföldre, azonban fiatal kora miatt még tíz évig kellett várnia, míg 1725-ben THOMAS VON WESTEN⁵ Porsangerbe, majd Laksefjordba küldte. LEEM egy évtizedet töltött Lappföldön, ezalatt széleskörű ismeretekre tett szert a számi kultúráról, embe-
rekről, életmódjukról; s ekkor írta meg – első norvéggként – az északi számi nyelvtenát. A közel 400 oldalas munka („En lappisk grammatica efter den dialect, som bruges af Field-Lapperne udi Porsanger-Fiorden”, Koppenhága, 1748) nehezen használható terjengőssége miatt. Művét később a híres dán nyelvész, RASMUS RASK dolgozta át, használhatóbb, gyakorlatiasabb formába („Ræsonneret lappisk Sproglære, Sami grammar”, Koppenhága, 1832).

LEEM még a nyelvten koppenhágai kiadása idején elkezdte összeállítani háromnyelvű számi–dán–latin szótárát („Lexicon Lapponicum bipartitum. Pars prima lapponico–danico–latina”, 1768), melyben a Porsanger-fjord környéki nyelvjárást dolgozta fel. A kötet párja, a dán–latin–számi szótár („Pars secunda danico–latina–lapponica”, 1781), azonban csak halála után jelent meg (gondozója GERHARD SANDBERG), a késlekedés oka részben az 1769-es Vénusz-átvonulás volt. A ritka természeti jelenségnek köszönhetően került SAJNOVICS JÁNOS kapcsolatba a számikkal, köztük az első számi származású lelkésszel, ANDREAS PORSANGERrel is, aki LEEM munkáját is segítette. A magyar és a számi nyelv rokonságának felfedezése ezáltal utóbbi helyesírására is kihatott, ugyanis SAJNOVICS a LEEM-féle helyesírás átdolgozását javasolta, a magyar nyelv alapján (SAJNOVICS 1770/1994: 32–33). A korabeli számi helyesírás átgondolása valóban indokolt lett volna, ugyanis egészen a 19. század végéig svéd vagy norvég betűkészlettel jegyezték le a számi hangokat. Ráadásul minden író a saját szabályai és elképzelése alapján dolgozott (SVONNI 2013b: 12–13).

---

⁵ WESTEN egyik fontos alakja volt a lappföldi hittérítésnek, többek között ő alapította 1717-ben Trondheimben a lappföldi misszionáriusokat oktató intézetet (Seminarium Lapponicum Fridericianum). 1727-ben bekövetkezett halálával azonban az intézet is megszűnt, csak 1752-ben, a lappföldi küldetéséről hazatérő LEEM nyitotta meg újra. Az iskola célja olyan tanárok és misszionáriusok képzése volt, akik szülőföldjükre visszatérve anyanyelvi oktatást és vallási feladatokat láthatnak el. A szeminárium LEEM halálát követően végleg megszűnt (MAGGA 2012: 7).

LEEM szótárai elsőként tartalmazznak északi számi adatokat, a szókincs teljes mértékben a szerző saját gyűjtése, a második kötetben karasjoki anyaggal kiegészítve. A kiváló, gazdag kötet sajnos mára nehezen hozzáférhető, de anyaga több későbbi szótárba is bekerült.

LEEM dán alapú szótárát norvégra dolgozta át és egészítette ki NIELS VIBE STOCKFLETH (1787–1866); nyelvtana (1840) és norvég–számi szótára („Norsk–Lappisk ordbog”, 1852) színvonala azonban hullámzó (QVIGSTAD 1899: 23). Szókincse LAKÓ (1986: 12) megítélése szerint nem sok új szót tartalmaz LEEM anyagához képest, azonban számos példát és kifejezést vesz fel az egyes címszavakhoz. STOCKFLETH munkája mégis úttörő a helyesírás tekintetben, amelyet RASMUS RASK hatására alkotott meg. RASK LEEM helyesírát dolgozta át STOCKFLETH-tel és HANS MORTEN KOLPUSSzal közösen. RASK az addig teljes mértékben latin betűkészletbe többek között szláv betűk kölcsönzését ajánlotta. A számi helyesírásba így kerültek be a következő mássalhangzók: *đ, t, ŋ*; illetve megkülönböztették a rövid és hosszú szibilánsokat és affrikátákat: *s, c, ʒ; š, č, ž*, igaz, utóbbi három nehézkes nyomdai kivitelezése helyett a *sh, ch, zh/zh* karaktereket alkalmazták (SVONNI 2013b: 14).

Később STOCKFLETH tanítványa és munkájának folytatója, FRIIS nemcsak STOCKFLETH szótárának anyagát dolgozta fel saját számi–latin–norvég szótárába, hanem helyesírását továbbgondolva megalkotta a mai helyesírás alapját.

A lappológiát kezdetben hittérítők művelték, de a későbbi munkát már nyelvészek végezték. Közülük a norvég JENS ANDREAS FRIIS (1821–1896) volt az első, aki kizárólag nyelvészeti megközelítésből készítette szótárát. Több népköltészeti és szókinccsgyűjtésen vett részt, bejárta Norvégia számik lakta területeit, gazdag gyűjteménye és sok, nyomtatásban megjelent műve jelzi termékenységét. Munkái közül jelentős a számi nyelvtana, a finnmarki „Lappisk grammatik” (1856), a „Lappiske sprogrøver” (amely mesék, közmondások és találós mesék gyűjteménye, 1856), de számunkra legjelentősebb a 868 oldalas szótára, amely „Lexicon Lapponicum cum interpretatione latina et norvegica” (1887) címmel jelent meg (HALÁSZ 1887–90: 145–153, ZSIRAI 1937: 573).

A számi–latin–norvég szótárról sok szempontból csak felsőfokon lehet szólni. Hatalmas terjedelmű szótár, több feldolgozott helyszíni gyűjtéssel és több nyelvjárás anyagával. Sokáig egyeduralkodó volt, de később is a számi kutatók egyik alapművének számított, emellett sokáig az északi számi irodalmi nyelv helyesírásának az etalonja volt. Felhasználta STOCKFLETH és RASK helyesírását, azonban kevésbé részletező betűkészlettel. Összességében elmondható, hogy egyszerűbb hangjelölési rendszert alkalmaz, aminek előnye a könnyebb használhatóság, míg hátránya, hogy a nyelvjárások hangtani különbségei sokszor elvesznek, ezáltal nyelvészeti munkák alapjául sem szolgálhat teljes biztonság-
gal.

A számi szókincs kapcsán fontos kérdés a jövevényszavak és az ősi/belső keletkezésű szavak viszonya. FRIIS szótára előszavában megjegyzi, hogy a forrásként használt LINDAHL – ÖHRLING-szótárral kritikusan járt el, mivel utóbbi szerint indokolatlanul sok svéd szót vesz fel, miközben azoknak számi megfelelői is használatban vannak.

FRIIS nagyon gazdag és alapos szóanyagot állított össze. Saját expedíciói során (1845–1854) – kezdetben karjalai földön, majd inkeri, észti és finn vidékeken – a népdalok feljegyzése mellett helyneveket is gyűjtött. Az oroszországi számiknál tett útjai során 21 mesét és mondát gyűjtött össze a teri számi dialektusból, emellett még egy kevéske anyagot Akkala (Imandra) és Notozero környékéről. Ezekhez később lexikai és grammatikai megjegyzéseket fűzött, azonban anyagának kiadására soha nem került sor. FRIIS északi szótára így tehát keleti számi (feltehetően kildini) példákkal egészült ki. A saját gyűjtése mellett felhasználta számos, addig nyomtatásban nem elérhető művet is, mint DAVID EMANUEL DANIEL EUROPAEUS (1820–1884) kéziratát is, aki LÖNNROT segítőjeként több népdalgyűjtésen vett részt.⁶ Emellett feldolgozta az elődök szótárait is, köztük LINDHAL – ÖHRLING, LEEM és STOCKFLETH köteteit.

A számik őstörténetével, valamint a számi nyelv skandináv jövevényszavainak kérdéskörével foglalkozott JUST KNUD QVIGSTAD (1853–1957) norvég nyelvész és folklorista – aki rövid ideig hazája vallás- és oktatásügyi minisztere is volt – „Nordische Lehnwörter im Lappischen” (1893) című művében. (Életről bővebben LAKÓ 1958a: 214–215.) Gyűjtéseit és a munkáiban fellelhető szóanyagot végül KONRAD NIELSEN emelte be északi számi nagyszótárába.

2.4. Inari számi

Az inari számi iránti érdeklődés csak a 19. század második felében vette kezdetét. Az első mű EDVARD WILHEM BORG tollából 1859-ben látott napvilágot („Anar sämi kiela aapis kirje ja doctor Martti Lutherus Ucca katekismus” [Inari számi nyelvű ábécéskönyv és Martin Luther doktor Kis katekizmusa]). Ebben az időszakban azonban nem jelent még meg szótár.

2.5. Keleti számi szótárak

Az oroszországi számik első kutatója, ARVID GENETZ (1848–1915) munkássága elején a karjalai, aunuszi-karjalai, lúd és vepsze nyelvvel foglalkozott, majd a kolai számiknál gyűjtött. Szótára, a „Kuolan lapin murteiden sanakirja” (1891) közel fél évszázadig az egyetlen használható munka volt e nyelvterületről. E mai napig értékes mű függeléke szöveggyűjtései egy részét is tartalmazza.

---

⁶ T. I. ITKONEN említi szótára előszavában, hogy EUROPAEUS szójegyzéke közel 140, sűrűn írt és nehezen olvasható negyedrétegű papírral terjedelmű szöveg.

3. A számi lexikográfia története a 20. század elejétől az 1970-es évekig

3.1. Az első nyelvészek lexikográfiai munkái (déli és umei számi)

ELIEL LAGERCRANTZ (1894–1973) kutatóútjai során egész Lappföldet bejárta, és szinte minden nyelvjárással foglalkozott kisebb-nagyobb mértékben. Munkásságának fő vonulatát nyelvtanok és szótárak teszik ki. 1923-ban déli számi, majd 1929-ben pitei és északi számi grammatika jelent meg tőle. Első szótára, a „Wörterbuch des Südlappischen nach der Mundart von Wefsen” (1926) a déli számi nyelvjárás, pontosabban a déli nyelvjárásnak a norvégiai Wefsen (mai nevén Vefsn) régióban beszélt aldialektusán alapul 3186 címszavával. Felépítésében és módszertanában megegyezik későbbi, 1939-es szótáráéval.

Az egyik legaktívabb terepkutató, a svéd BJÖRN COLLINDER (1894–1983) 1923 és 1947 között 21 tanulmányúton vett részt a svédországi számiknál, körbejárva egész lakóterületüket. Gyűjtésének egy része szójegyzék formájában látott napvilágot 1943-ban, „Lappisches Wörterverzeichnis aus Härjedalen” címmel. Ebben a legdélebbi alnyelvjárás szókincsét, a Härjedalenben használt dialektust dolgozza fel. A számi helynevekről készített szótára, az „Ordbok till Sveriges lapska ortnamn” (A svédországi számi helynevek szótára, 1964) a számi lexikográfia és névtan kiváló munkája.

A német WOLFGANG SCHLACHTER (1908–1999) nevéhez fűződik az egyetlen, nyomtatásban is megjelent, kizárólag umei adatokat tartalmazó szótár („Wörterbuch des Waldlappendialektes von Malå und Texte zur Ethnographie”, 1958). A mű keletkezéstörténete is különösen kalandos. SCHLACHTER 1940-es tanulmányútja során az északabbra fekvő lulei számi területeken szeretett volna gyűjteni, azonban a háború okozta viszontagságok miatt a svéd kormány ezt nem hagyta jóvá. Ezért délebbi területekre, az umei számikhoz utazott. A malåi erdei nyelvjárás területén végzett gyűjtése végül a Lexica Societatis Fenno-Ugricae sorozat 14. köteteként jelent meg. A munka előszavából kiderül, hogy a kézirat is részben áldozatául esett a háborúnak, pontosabban az erős szélnek, ami a cédulák nagy részét Berlin utcáira számúzta. Mindezek ellenére végül nyomtatásba kerülhetett az első umei számi–német nyelvjárás szótár, amely – a kötet végén fellelhető német regiszter tanúsága szerint – több mint 4300 címszót tartalmaz. (SCHLACHTER-ről: NYÍRI 1973, MIKOLA 1998–1999.)

A szótár tárgyalja a fontosabb ragozási típusokat is, és a mutatók segítségével könnyen használható, szócikkeiben pedig elődeinél gyakorlatiasabb felépítésű. A szóanyag azonban nem teljes, például a hónapok nevei közül hiányzik a március, a május és az október. A címszavakat követő német megfelelők pontosan és tömören adják vissza a szó jelentését, pl. *bårrat* 'essen; eszik', *bårrastit* 'ein wenig essen'.

Újabb déli számi szótár 30 évvel COLLINDER művét követően jelent meg. Ez szintén csak egy részterületet fed le. ERIK NILSSON-MANKOK (1908–1993)

„Svensk–sydsamisk ordlista” (1976) című munkájában szakított a korabeli dokumentáló lejegyzéssel, és a mindennapi beszélt nyelv visszaadására törekedett.

3.2. Lulei számi szótár

Az első számi származású lappológust tisztelhetjük HARALD GRUNDSTRÖM (1885–1960) személyében. GRUNDSTRÖM Jokkmokkban lelkészkedett, anyanyelve a lulei volt. Háromkötetes lulei számi szótárának („Lulelappisches Wörterbuch”, 1946–1954) alapja egyrészt saját gyűjtése, másrészt beledolgozta elődei, WIKLUND és COLLINDER feljegyzéseit is.

GRUNDSTRÖM lulei számi–német–svéd szótára svéd előszóval indul. Adatközlőit nemcsak egyesével bemutatja a bevezetőben, hanem a szócikkekben is minden esetben feltünteti az adott nyelvmester monogramját. A gazdag szóanyagot az első két kötet tartalmazza, több mint 1500 oldalon. A címszavak mellett GRUNDSTRÖM következetesen feltünteti a német mellett a svéd jelentést is. A második kötet végén kap helyet a lulei számi család- és személynevek jegyzéke, a női és férfi neveket külön listázva. A harmadik kötet a szupplementum, egy körülbelül 4600 szót tartalmazó német regiszter és egy igen alapos, kétszáz oldalas nyelvtani rész, amely a számi ige- és névszóragozást tárgyalja.

3.3. Északi számi szótárak

Nemcsak az északi, hanem az egész számi lexikográfia számára mérföldkönek számít KONRAD NIELSEN (1875–1953) norvég nyelvész munkássága. Ezt többek között olyan művek jelzik, mint háromkötetes norvég nyelvű számi nyelvkönyve („Lærebook i lappisk”, 1926–1929) vagy a nagyszótára, amely napjainkban is nélkülözhetetlen segédeszköze a nyelvészeknek.

NIELSEN számiknál tett kutatásait 1898–1899-ben kezdődtek, és érintették Norégiában Polmak, Karasjok és Kautokeino számik lakta területeit. Gyűjtésének fő időszaka 1906 és 1911 közé esett. E munka eredménye a „Lappisches Wörterbuch nach den Dialekten von Polmak, Karasjok und Kautokeino”, amely 1913-ban jelent meg. Munkáját folytatva, egyre gazdagodó anyagába beemelte QVIGSTADnak a számi jövevényszavait tárgyaló munkája szóanyagát is. Az óriási terjedelmű, együttesen 2300 oldalas szótár (63 lapos bevezetővel), 1932 és 1938 között, három kötetben jelent meg, „Lappisk ordbok grunnet på dielektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino” címmel (1. kötet A–F, 2. G–M, 3. N–Æ). A negyedik rész, a fogalmi körök szerinti mutató ASBJØRN NESHEIM közreműködésével 1956-ban látott napvilágot (ebben kaptak helyet az egyéb kiegészítő anyagok is). Az ötödik kötet (1962) – szintén NESHEIM szerkesztésében – a korábbi részek javításait és pótlásait tartalmazó szupplementum. Az öt kötet összefoglaló címe: „Lappisk Ordbok – Lapp Dictionary”.

A szócikkek felépítése világos. A számi címszót a röviden jelzett fokváltakozás követi, majd a nyelvjárási alakok sorakoznak, végül a címszó angol és nor-

vég jelentései állnak. A számi nyelvjárási adatokat NIELSEN angolul és norvégul gyakran csak körülírással tudta visszaadni.

NIELSEN hangjelölési rendszere nyelvészeti szempontból nagyon pontos, de ezzel együtt – számi nyelvről lévén szó – bonyolult, mindennapi használatra nehezen alkalmas. NIELSEN azt remélte, hogy az ő helyesírása szolgál majd az irodalmi ortográfia alapjául, de szótárának megjelenése után is FRIIS helyesírása maradt használatban (és ezzel tulajdonképpen kezdetét vette a különböző számi dialektusokra kidolgozott irodalmi átírások versenye).

A 4. kötet, a fogalmi körök szerinti angol és norvég nyelvű mutató voltaképpen a számi szókincs fényképekkel és rajzokkal illusztrált tematikus áttekintése. NIELSEN-nél három fő részre osztott rendszerrel van dolgunk (1. General fundamental ideas and the inanimate world, 2. Vegetable and animal life, 3. Person and community), azonban az alcsoportok nagyobb száma (552!) sokkal tágabb besoroláshoz nyújt teret, ezáltal a speciális lexikai vizsgálatok kiindulópontja lehet. A norvég és az angol indexek egyenként közel 3300 címszót tartalmaznak. NIELSEN szótára a mindennapi élő számi nyelv tükré. Munkájával megszületett az első terjedelmes, gyakorlati szempontok szerint készült számi nagyszótár, amiről a korabeli és későbbi nyelvészek is csak az elismeréssel szóltak (l. ZSIRAI 1937: 575–576, LAKÓ 1941–1943b, 1958b, 1986: 6, 20–21). NIELSEN adatai ma is jól használhatók a nyelvtörténeti kutatásokban. Munkájának értékét elismerve SAMMALLAHTI is NIELSEN szótára alapján készítette el az északi számi nyelvjárási regiszterét „North Saami Resource Dictionary” (2002) című munkájában.

Kis terjedelmű, az alapszókincset lefedő, gyakorlati használatra szánt szótárát köszönhetünk NILLA OUTAKOSKIN-nak (1919–2003), akinek 1952-ben megjelent északi számi–finn szójegyzéke („Saamelais–suomalainen sanaluettelo”) a 20. század második felében további három kiadást is megélt (1959, 1971, 1976).

PEKKA LUKKARI számi–finn szótára („Sami–suoma satnegirji”) 1974-ben jelent meg. Ennek javított és bővített kiadása, közel 8400 címszóval („Sami–suoma sadnekirji. Saamelais–suomalainen sanakirja”, 1977) három évvel később, majd ugyanebben az évben ennek „párja”, a finn–számi szótár („Suoma–sami sadnekirji. Suomalais–saamelainen sanakirja”, 1977) is napvilágot látott. LUKKARI eredeti terve szerint hiánypótlási szándékkal 1000 szavas szójegyzéket akart összeállítani, de a munka kinőtte a kereteit, és végül nyolcszorosára duzzadva került nyomtatásba. Mindkét 1977-es szótár elején nyelvtani rész található, amely modern és letisztult formában, táblázatosan mutatja be a számi névszó- és igeragozást. Külön tudománytörténeti érdekessége e műveknek a számi nyelvű előszó, ez a számi lexikológia évszázadai során az első ilyen eset.

A számi címszavak jelzik a fokváltakozást, erre – tekintve, hogy ez talán a számi nyelv legbonyolultabb nyelvtani jelensége – nagymértékben szüksége is van az olvasónak. A számi igékre jellemző akcióminőséget LUKKARI a számi–finn szótárban világosan megkülönbözteti, pl. *rahkadit* 'rakentaa [épít]', *raha-*

điškoahitit 'alkaa rakentaa [építeni kezd]'; *rahkadastit* 'rakentaa nopeasti [gyorsan épít]'. Nehéz dolga volt a szótárszerkesztőnek a speciálisan számi szókinccsel, pl. *rivgu* 'nainen, joka ei ole saamelainen [olyan nő, aki nem számi]', az állat- és növénynevekkel. A szótárban a modern élet elemei is megtalálhatók, pl. *tahtur* ~ *tiehtomašiiina* 'tietokone [számítógép]'.
 A norvégoknak STOCKFLETH 1852-es norvég–számi szótára után több mint 100 évig kellett várniuk egy újabb műre. THOR FRETTE (1918–1987) norvég–számi szótára („Norsk–samisk ordbok, 1975) 203 oldalon 11 ezer norvég címszót tárgyal, melyek nagyrészt saját gyűjtései. A munka számos olyan, a mindennapi beszédhasználatban meglévő szavakat is tartalmaz, melyek itt vannak adatolva először. A szótár használata talán éppen ezért terjedt el széles körben nemcsak Norvégiában, hanem a szomszédos Svédországban is.

TUOMAS MAGGA és RITVA TOROPAINEN 1977-ben egy rövid, 92 oldalas finn–számi szójegyzéket jelentetett meg, „Suomalais–saamelainen keskeinen sanaluettelo” címmel. MAGGA „Lærebok i Lappisk” címmel LUKKARIVAL is készített nyelvkönyvet, ez finnül is megjelent „Saamen kielen kielioppi” címmel.

3.4. Keleti számi szótárak

Az oroszországi számik kutatója, TOIVO IMMANUEL ITKONEN (1891–1968) már egészen kiskorában kapcsolatba került a számikkal, amikor hatévesen Inariba került. Később, már nyelvészként a kolai és a teri számi mellett foglalkozott a kildini számival is. (Akkoriban a finn–orosz határ máshol húzódott; Finnország 1917-ig az orosz birodalom része volt. A kolták Petsamóban hivatalosan finn területen laktak, a II. világháború után költöztették őket Sevetijärvi-be.) ITKONEN 1958-ban megjelent kétkötetes szótára („Koltan- ja kuolanlapin sanakirja. Wörterbuch des Kolta- und Kolalappischen”) a Lexica Societatis Fenno-Ugricae szótársorozat 15. kiadványa. Az első kötet a szokásos részek (előszó, források, átírási módszertan és rövidítésjegyzék) mellett a nyelvjárások felosztásáról is szól, és – amit elengedhetetlennek tartok a számi nyelvjárás szótáraknál, de sajnos, csak elenyésző számban van meg – térképet is közread. Ezt a szótári rész követi, 803 oldalon át. A második kötet a kiegészítéseket és a pótlásokat is tartalmazza, összesen 173 oldalon. Helynévszótár (965–1038) és személynév-jegyzék (1039–1056) is tartozik a műhöz. A szójegyzék használatát háromnyelvű (norvég, finn és német) mutató segíti. Méltán írja a szótárról LAKÓ (1986: 23), hogy a kolta és kolai számi pótolhatatlan kincsestára.

A szótár gazdag forrásanyaggal rendelkezik – nemcsak elődei szótárát, LAGERCRANTZ és FRIIS munkáit dolgozta fel, hanem minden megjelent és kéziratban maradt kolta és kolai számi szöveget, gyűjteményt és szójegyzéket is – de emellett T. I. ITKONEN saját gyűjtései (1912-től folyamatosan) is szerepelnek benne.

A szótár tipográfiája és a címszavak lejegyzése nagyrészt LAGERCRANTZ hagyományain, a diakritikus betűk „szereteten” alapul. A címszavak jelentését németül és finnül is megadja ITKONEN. A szócikk végén a jövevényszavak esetében jelzi az átadó nyelvet és szóalakot is. Nyelvtani alakok megadása ritkán – és nem következetesen – fordul elő (pl. sgLoc, plLoc). A példamondatok nagyon hasznosak.

E terület anyagáról MATTI SVERLOFF jóvoltából jelentek meg további művek: egy finn–számi középszótár 1978-ben („Suomi–saamski keskeissanasto, Suåma–sååma kôskaldsännôs”), majd egy finn–kolta számi kisszótár („Suomi–Koltansaame piensanasto. Suåma–Sååem sieõmsäennôs”) 1989-ben.

3.5. LAGERCRANTZ szótára

Nem lehet egy adott nyelvterülethez kötni ELIEL LAGERCRANTZ „Lappischer Wortschatz” c. művét. Az 1939-es szótár két kötetben jelent meg, összesen 1250 oldalon. Szóanyagát 1918–1924 közötti tanulmányútjai során gyűjtötte, Norvégia, Svédország és Finnország területeiről, közel 100 adatközlőtől. A szótárának második kötetében részletesen tárgyalja az általa vizsgált nyelvjárásokat, saját csoportosítást ad közre és egyúttal új terminusokat is alkalmaz a nyelvjárások megnevezésére, s ezeken belül egyesével feltünteteti adatközlőit is. Szótárában több nyelvjárás szókinca is fellelhető, köztük a déli számi, umei, lulei, ill. az északi számi, de voltak adatközlői Neiden területéről is, amely az inari, az északi és a kolta számi dialektusok metszéspontjában fekszik.

A szótár hangtani lejegyzése a kor szokásaitól megfelelően (l. például KARJALAINEN osztják szótárát) rendkívül aprólékos. Többen kifogásolták azonban, hogy LAGERCRANTZ lejegyzései sokszor pontatlanok. Ennek oka az lehet, hogy a szerző a hatalmas mennyiségű adatot nagy területről gyűjtötte össze, ráadásul egy-egy nyelvjárás szókinca sokszor egyetlen nyelvmester közlésén (és kiejtésén) alapul.

A szótár összesen 8859 címszót tartalmaz. A szerző számozással jelöli az ábécérendben tárgyalt adatokat. Sok bennük a rövidítés, az adatok forrásait részletekbe menő precizitással tünteti fel LAGERCRANTZ. A címszó alapja (LAGERCRANTZ terminológiájával élve) a déli számi nyelvjárás (innen van a legtöbb adata is), majd ezt követi a nyugati, északi és a keleti nyelvjárás (utóbbi alatt ebben az esetben Neident kell érteni, ugyanis a szerző ennél keletebbre fekvő nyelvjárási területen már nem gyűjtött). A származékszavakat és összetételeket a címszóval egy pontban (vagy külön alpontokban) tárgyalja, lehetőleg példamondatokkal. Ahol indokolt, a jövevényszavak eredetét is jelzi.

A kötet elején furcsa módon elmaradt szokásos „szótári kiegészítők” a második kötet végében kaptak helyet, így valahol a kötet közepén kell keresnünk a tartalomjegyzéket (1036–1037). Az egyirányú számi–német szótárban való tájékozódást kétféle mutató is segíti: fogalmi és alfabetikus regiszter szerinti. Fogal-

mi körök szerint három csoportot különböztet meg (meteorológiai, művelődési és természeti), ezen belül 300 alcsoport vesz fel. (A szótárról részletesebben l. LAKÓ 1941–1943a.)

4. Az 1980-as évek szótárai

4.1. Déli számi szótár

LAGERCRANTZ déli számi szótárát a XX. század nyolcvanas éveiben váltotta fel GUSTAV HASSELBRINK (1900–1982) karesuandói esperes nagy terjedelmű, kiváló példatárral rendelkező műve. HASSELBRINK – aki többek között magyarul is tudott – első jelentős nyelvészeti munkája a KNUT BERGSLANDDal közösen készített déli számi olvasókönyv, amely nyelvtannal és szójegyzékkel kiegészítve segíti a nyelvtanulókat („Sámien lukkeme-gärjá: sydlapsk läsebok med grammatik och ordlista”, 1957).

HASSELBRINK fő műve a háromkötetes déli számi nyelvjárási szótár („Südlappisches Wörterbuch”), amelynek egyik legnagyobb érdeme, hogy az összes déli számi nyelvjárást tárgyalja. Első kötete 1981-ben került ki a nyomdából, szerzője azonban a többi kötet megjelenését már nem élhette meg. A második egy évvel a halála után, a harmadik 1985-ben jelent meg.

A közel 1500 oldalas, német nyelvű szótár felépítése világos, tipográfiája jól átlátható, a címszavak szépen tagoltak. Nagy hátránya, hogy nincs szómutatója. Szókincsbeli érdekessége, hogy HASSELBRINK nemcsak személy- és helyneveket vett fel, hanem kutyanevekkel is szép számban találkozhatunk a szótár lapozgatása közben, pl. *Gukteh* vagy *Tjaabbe ~ Tjaappe*.

A szótárak sarkalatos problémája, hogy a származékszavak vagy összetételek külön címszóként szerepeljenek vagy az adott szócikken belül tömbösítve álljanak. Úgy vélem, HASSELBRINK megtalálta a középutat: a származékok csillaggal jelezve, külön sorba szedve a címszó alá tartoznak, de szépen elkülönülnek.

A nyelvtani instrukciók (pl. sgGen, sgLoc) gyakran egészen nagy mennyiségben, de nem következetesen szerepelnek a szótárban (l. pl. a *ditte* ’ő’ címszót), sőt HASSELBRINK a szótár első kötetében található 151 oldalas nyelvészeti rész ide vonatkozó fejezetszámát is megadja a szócikken belül.

Sokszor okoz nehézségeket a számi szavak más nyelven való visszaadása, ezeket példamondatokkal vagy körülírással segíti a szerző. A számik minden napjairól adnak képet például a következő kifejezések: *iekedsvüllen* ’die Zeit am Abend, wenn das Rentier sich ausgeruht hat und zum Weiden Aufstehen will’, ill. *tjaktedaalvie* ’Herbswinter; die Zeit, wenn das Laub gefallen ist und es kalt ist, aber es noch keinen Schnee gibt; der Anfang des Winters’.

4.2. Az északi számi szótárak és SAMMALLAHTI munkásságának kezdete

Kisebb terjedelmű szótár NILS JERNSLETTEN (1934–2012) norvég nyelvész 1983-as számi–norvég szótára, a „Álgosátnegrji. Samisk – norsk ordbok”. LUK-KARLHOZ hasonlóan számi nyelvű előszóval köszönti az olvasókat, melyet egy közel 3800 címszavas szójegyzék követ. Az északi számi dialektusban megadott szócikkekhez nem tartoznak kiegészítések, sem példák, sem magyarázatok. A címszó után annak fokváltkozott formája és a norvég jelentés áll. Művének alapja 1973-as iskolai szójegyzéke („Sámegiela skuv'lasádnelis'to mas sánit læt jár'galuvvun dárugillii. Samisk–norsk ordliste”, 1973).

PEKKA SAMMALLAHTI a jelenkori számi lexikológia (és tágabban véve is a számi nyelvészet) legkiemelkedőbb alakja. Ezidáig tizenhat kitűnő szótár létrehozója – ebből nyolcat önállóan, nyolcat társszerzőkkel készített.⁷ SAMMALLAHTI, lexikológiai munkásságát felhasználva többek között a norvég és kolta számi irodalmi nyelvek fejlesztője is, nyelvújító, a modern számi terminológia kutatója, aki vallja, hogy a létrehozott új kifejezések csupán javaslatok, lehetőségek, s az, hogy megmaradnak-e a mindennapi használatban, a nyelv önálló élete során dől el.

⁷ Önálló művei sorrendben a következőek: 1. az oktatás terminológiáját tartalmazó szójegyzék („Skuvlaterminologija, gaskabodosaš čoakkaldat”, 1982); 2. finn–számi szótár („Suoma–sámi sátnelistu, oahppagirjebargguid várás”, 1984); 3. lapp–finn szótár („Sámi–suoma sátnegirji. Saamelais–suomalainen sanakirja”, 1989); 4. az informatika szótára („Dihtorsánit”, 1990); 5. lapp–finn–lapp szótár („Sámi–suoma–sámi sátnegirji. Saamelais–suomalais–saamelainen sanakirja”, 1993); 6. „három az egyben” szótára („North Saami Resource Dictionary”, 2002); 7. nyelvészeti terminusok szótára („Gielladutkama terminologijja”, 2007); 8. szövegmutató szótár (Inarinsaamen käänteissanakirja. Inari Saami Reverse Dictionary, 2007). Társszerzős művei: 9. MATTI MOROTTAJÁVAL készített inari számi–finn–inari számi iskolai szótára („Säämi–suoma–säämi škovlasäikirje. Inarinsaame–suomi–inarinsaame koulusanakirja”, 1983); 10. HELENA VALKEAPÄÄVEL: „Giellaoahppi sátnelistu: sámegiela 1400 dábáleamos sáni”, 1984; 11. a JOUNI MOSNIKOFF-fal közösen írt kolta–lapp–finn szótár („U'cc sääm-lää'dd sää'nnkēärjž. Pieni koltansaame–suomi sanakirja”, 1988); 12. ugyancsak MOSNIKOFF-fal a finn–koltalapp szótár („Suomi–koltansaame sanakirja. Lää'dd–sää'm sää'nnkē'rjj”, 1991); 13. ANASTASIIA HVOROSTUHINÁVAL egy kildini lapp–finn szótár („Unna sámi-sám' sátnegirjjás. Удць сәмь–сáми соагкнэгка”, 1991); 14. ismét MOROTTAJÁVAL inari lapp–finn szótár („Säämi–suomâ sänikirje. Inarinsaamelais–suomalainen sanakirja”, 1993); 15. KLAUS PETER NICKELLEL lapp–német szótár („Sámi–duiskka sátnegirji. Saamisch–deutsches Wörterbuch”, 2006); 16. ugyancsak NICKELLEL a német–lapp szótár („Duiskka–sámi sátnegirji. Deutsch–saamisches Wörterbuch”, 2008).

SAMMALLAHTI – aki először az északi, majd a kolta és inari számít is elsajátította (KERESZTES 2007: 202) – szótárai finnel, némettel vagy angollal párosított, több nyelvjárást is lefedő kis- és középszótárak.

PEKKA SAMMALLAHTI kiváló, 1989-es számi–finn („Sámi–suoma sátnegirji. Saamelais–suomalainen sanakirja”) szótára 35 ezer címszóval, 541 oldalon tárja elénk a számik hagyományos és modern életét is bemutató szókincsét, emellett több mint 700 személy- és helynevet is tartalmaz. A szótár az északi számi nyelvjárás szókészletét tárgyalja, kisebb mértékben NIELSEN szótárán, nagyobb mértékben saját gyűjtésén alapul (SAMMALLAHTI 55 embernek mond köszönetet a segítségével). A gyűjtések során lefedett terület Finnország legészakibb csücske és Észak-Norvégia, Finnmark vidéke, egészen az Északi-Jeges-tenger partvidékéig. – A számi és finn nyelvű rövid előszót és szótárhasználati leírást követő szótári anyag modern, jó felépítésű. A címszót indokolt esetben a fokváltakozás jelzése, majd a szófaj rövidítése és a finn megfelelő követi. Összességében ez nagyon jól használható, rövidítésekkel, pragmatikai és nyelvi információkkal ellátott (pl. vonzatok esetében vagy a témakörök terén) értékes szótár. A névszó- és igeragozási paradigmák a kötet végén kaptak helyet.

Az iskolai szótárak sorát gazdagítja a számi nyelv professzora, MIKAEL SVONNI számi–svéd szótára („Sámegiell–ruotagiell skuvlasátnelistu. Samisk–svensk skolordlista. Sámiskuvlastivra”, 1984), illetve 1990-es számi–svéd, svéd–számi iskolai szótára („Sátnegirji, sámi–ruota, ruota–sámi. Samisk–svensk, svensk–samisk ordbok”, 1990).

HALÁSZ IGNÁC két megjelent szótárán kívül csak egyetlen magyar vonatkozású számi lexikográfiai munkáról beszélhetünk (erről is csak tág értelemben). Ez LAKÓ 1986-os „Chrestomathia Lapponica” c. művének 40 lapos, kb. 1500 szavas szólistája. Ez a szójegyzék elsősorban a kötetben található szövegek szókincsét tartalmazza, lejegyzésének alapja NIELSEN északi számira kialakított irodalmi nyelvváltozata.

4.3. Az első inari számi szótárak

Nagy késsedelemmel, de az inari számi szótárkiadás is kezdetét vette a 20. század végén. Elsőként PEKKA SAMMALLAHTI és MATTI MOROTTAJA számi–finn–számi iskolai szótára jelent meg („Säämi–suoma–säämi škovlasänikirje. Inarinsaame–suomi–inarinsaame koulusanakirja”, 1983), amelyet egyre több kiadvány követett.

BERECZKI GÁBOR azt írta az egyik legjelentősebb finn nyelvész, ERKKI ITKONEN (1913–1992) 60. születésnapja alkalmából, hogy ez a kor egy nyelvész életében távolról sem jelenti pályafutása végét, hiszen „ezután születnek a dolgozó élet tapasztalatait összegző nagy művek” (BERECZKI 1973: 445). Az Inariban, számik lakta területen született ERKKI ITKONEN (aki egyébként T. I. ITKONEN legfiatalabb öccse volt) addigi munkássága is kiemelkedő volt, de mi sem

bizonyítja jobban BERECZKI szavait, minthogy fő műve, a máig legnagyobb terjedelmű inari számi szótár, az „Inarilappisches Wörterbuch” valóban csak kerek születésnapja után született: 1986 és 1991 között látott napvilágot. A négykötetes nagy szótári vállalkozás – melyben többek között RAIJA BARTENS és LEA LAITINEN volt segítségére – a Lexica Societatis Fenno-Ugricae sorozat 20. köteteként jelent meg, összesen több mint 1300 oldalban. ITKONEN szótárának első három kötete tartalmazza az inari számi szókincsét, de érdekessége, hogy – lehet, egyetlen dialektus részletes feldolgozása volt ennek a vállalkozásnak a célja, mégis – bőségesen közöl északi számi adatokat is, melyeknek külön regiszterét is megtalálhatjuk a 4. kötetben.

A szóanyag felépítése és az ITKONEN által használt lejegyzési forma könnyen kezelhetővé teszi a szótárat. Az egy hasábon szereplő szócikkek jól átláthatók. LAGERCRANTZhoz hasonlóan itt is számozott elrendezéssel találkozunk. A névszók mögött gyakran szerepelnek kiegészítő nyelvtani információk (pl. az illativus egyes és többes számú formája). A címszavak jelentését németül adja meg a szerző. A kereshetőséget a 4. kötet teszi lehetővé, melyben a névszó- és igeragozási táblázatok mellett a német szavak mutatója is szerepel, melyben az adott szavak sorszámát kapjuk meg.

4.4. Keleti számi szótárak

Az orosz területeken élő kildini számik legfőbb kutatója az orosz származású RIMMA DMITRIJEVNA KURUČ. Az ő szerkesztésében jelent meg 1985-ben a 8000 címszavas „Саамско–русский словарь”. A szóanyag alapja a cirill betűkkel lejegyzett kildini nyelvjárás. A példamondatokban, frazémákban gazdag anyag után, a függelékben a cirill betűs címszavak átírókulcsa mellett a számi szavak latin és cirill betűs mutatója szerepel, valamint a kildini nyelvtan rövid hang- és alaktani leírása. KURUČ forrása többek között T. I. ITKONEN szótára és KERT 1971-es kildini számi nyelvkönyve („Саамский язык, кильдинский диалект”), továbbá MIKKO KORHONEN, JOUNI MOSNIKOFF és PEKKA SAMMALLAHTI 1973-as „Koltansaamen opas” (Kolta számi kalauz) című könyve.

A kildini számi szótárak sorát gazdagítja a fent említett GEORGIJ MARTINOVIC KERT (1923–2009) orosz nyelvész 1986-ban megjelent mintegy 4000 címszavas műve, a számi–orosz–számi iskolai kisszótár („Саамско–русский и русско–саамский школьный словарь”).

SAMMALLAHTI társszerzős szótárai közül kettő a kolta számit, kettő az északi számit és egy a kildini számit foglalja magában. A JOUNI MOSNIKOFF-fal való közös munka eredményeképp három év eltéréssel látott napvilágot előbb a kolta számi–finn („U'cc sääm-lää'dd sää'nnkeärjaž. Pieni koltansaame–suomi sanakirja”, 1988), majd a finn–kolta számi („Suomi–koltansaame sanakirja. Lää'dd-sää'm sää'nnke'rjj”, 1991) szótár.

A kolta számi–finn szótár inkább szójegyzéknek tekinthető, ahol a számi címszavakat többnyire csak finn megfelelőjük követi. A kötet alapja MOSNIKOFF 1980-as gyűjtése, amelyet „Sää'nooccâmķe'rjj säämas da lääddas: Sanahake-misto koltaksi ja suomeksi” ki is adtak (1980). Különös, hogy a szótár a 6200 címszó mellett még 3000 szónyi utalást is tartalmaz, ezek külön sorokban szerepelnek. A szótár 1991-es párja már 10 ezer címszóval jelent meg.

5. A számi lexikográfia az 1990-es évektől napjainkig

5.1. Déli számi szótárak

A norvég KNUT BERGSLAND (1914–1998) az északi és déli számi kutatójaként sokat tett az irodalmi nyelv fejlesztéséért. Az északi számira 1948-ban ISRAEL RUONG (1903–1986) svéd nyelvészszel közösen, később a déli számira pedig már egyedül alkotta meg ábécéjét és lejegyzési módszerét, ezt később északi számi nyelvtanában is felhasználta („Samisk grammatikk med øvelsesstykker”, 1961). A déli számi irodalmi nyelv fejlődésére nagy hatással volt „Røros-lappisk grammatikk” című nyelvtana (1946) és 1993-as megjelenésű déli számi–norvég szótára („Åarjelsaemien–daaroen baakoegærja. Sydsamisk–norsk ordbok”), amelyet a déli számi származású LAJLA MATTSSON MAGGA nyelvészszel, gyerekkönyvíróval közösen jegyez.

BERGSLAND és MAGGA több mint 23 ezer címszót tartalmazó középszótára nagyon jól áttekinthető munka. Forrásai elsősorban a korábban megjelent déli számi szótárak és a szerzők saját jegyzetei. Erre a műre is érvényes ZAICZ GÁBOR megállapítása, amelyet egyébként BERGSLAND nyelvtanával kapcsolatban írt: „annyira egyszerű és világos, amennyire ez a lapp nyelv esetében egyáltalán lehetséges” (ZAICZ 1977: 395).

A vastagon szedett címszavakat norvég megfelelőik követik, esetenként példakkal és kifejezésekkel „dúsítva”. A szócikkek nem tartalmaznak számi ragozási paradigmákat, az igevonzatok is csak a példakon keresztül következtethetők ki. Használatát némiképp korlátozza, hogy a szócikkeken kívül a bevezetés és a szótár „használati utasítása” is norvég nyelvű.

Elsősorban a BERGSLAND – MAGGA szótárra épül LAJLA MATTSSON MAGGA egyedül készített 2009-es norvég–déli számi, 460 oldalas szótára („Norsk–sydsamisk ordbok. Daaroen–aarjelsaemien baakoegærja”), de emellett a mai modern élet újabb szókincsét is tartalmazza.

A PER-MARTIN ISRAELSSON és SAKKA NEJNE szerzőpáros munkája a „Svensk–sydsamisk, Sydsamisk–svensk ordbok och ortnamn. Daaroen–aarjelsaemien, Åarjelsaemien–daaroen baakoegærja jih sijjienomh” (Svéd–déli számi, Déli számi–svéd szótár és helynévjegyzék). A svédországi számi parlament támogatásával jelent meg 2008-ban ez a szójegyzék.

5.2. Lulei számi szótárak

A lulei számi szótárak sorát – a WIKLUND és GRUNDSTRÖM szótárai utáni hosszú szünet után – gazdagította NILS ERIC SPIIK „Lulesamisk ordbok” c. műve 1994-ben. A kicsivel több mint 200 oldalas svéd–számi szótár impozáns, kb. 13 ezer svéd címszót szerepeltet, ezáltal mintegy 16–20 ezer lulei számi szót és frazémát tárgyal.

A nyelvtanulók számára a mindennapi életben jól használható, kislakú számi–svéd, svéd–számi szótárakat készített OLAVI KORHONEN, az Umeåi Egyetem professzora. A több mint 550 oldalas lulei számi szótára („Bákkogir’je: julevusámes dárrui, dáros julevusábmái. Lulesamisk svensk–svensk lulesamisk ordbok”, 1979), illetve külön érdeme, hogy „oda-vissza” szótár, felépítése kiváló, kifejezésgyűjteménye gazdag, bőven adatolt példatárral. A címszavak nyelvtani és ragozási információt ugyan nem tartalmaznak, de a számiban alapvető fontosságú fokváltakozást jelzi a szerző. 2006-ban jelent meg KORHONEN eddigi főműve, a lulei számi – svéd, svéd – lulei számi nagyszótár („Bákkogir’je, julevusámes–dárruj, dáros–julevusábmáj. Ordbok, lulesamisk–svensk, svensk–lulesamisk”).

5.3. Az északi számi lexikográfia kiteljesedése

SAMMALLAHTIN kívül nem jellemző a számi lexikográfiára, hogy egy szerző több nyelv(járás) szókincsét is feldolgozza. OLAVI KORHONEN lulei szótárai előtt azonban északi számi művet is megjelentetett. Az összesen 235 oldalas szótára („Sádnigir’ji sámigielas–ruotagillii, ruotagielas–sámigillii. Samisk–svensk, svensk–samisk ordbok”, 1973) még NIELSEN átirása szerinti (az 1978-as írás-reform előtt).

A nyolcvanas–kilencvenes években több kildini számi anyag is megjelent (I. KURUČ és KERT), de ezek orosz alapú számi szótárak. SAMMALLAHTI 1991-ben ANASTASIJA HVOROSTUHINA közreműködésével kildini számi–északi számi szótárt szerkesztett („Unna sámi–sám’ sátnegir’jásj”). Ez a számi lexikológiában az első alkalom, hogy két számi nyelvváltozat összevetésével készült különleges szótár, mely 2900 címszóból áll.

A kisebb, kezelhetőbb finn–számi, számi–finn szótárak közé tartozik JOVNA-ÁNDE VEST és MARSA LUUKKONEN „Suomi–saame–suomi sanakirja” címmel megjelent munkája. A mindössze 160 oldalas, 1992-es könyv azóta több kiadást is megélt. VEST egy különleges kiadványnak is a szerzője, az 1994-ben megjelent számi szinonimaszótárnak („Synonymasátnegir’ji”), melynek alapja az északi számi dialektus.

SAMMALLAHTI 1993-as számi–finn–számi szótára („Sámi–suoma–sámi sátnegir’ji. Saamelais–suomalais–saamelainen sanakirja”) könnyen kezelhető, jó elrendezésű, példákkal megvilágított anyag, amelyben sok összetétel is felbukkan. Az északi számi nyelvjáráson alapuló, praktikus méretű (A/5-nél kicsit kisebb)

kéziszótár számi–finn részében 12 ezer, finn–számi anyagában több mint 20 ezer adat szerepel. A szótár függelékben 900 címszavas helynévtár, névszó- és igeragozási típusok és ragozási paradigmák, valamint a számi fokváltakozás hasznos összefoglalója kapott helyet.

Egyre nagyobb számban jelennek meg modern, nagyszótárak északi számiul. 1995-ben a Davve Girji kiadó gondozásában jelent meg egy 35 ezer címszót tartalmazó északi számi–norvég – saját meghatározásuk szerint – nagyszótár („Sámi–dárú sátnegirji. Samisk–norsk ordbok”), szerzői BRITA KÅVEN, JOHAN JERNSLETEN, INGRID NORDAL, JOHN HENRIK EIRA és AAGE SOLBAKK. A szótár gyakorlati használatra, a nyelvtanulók, fordítók segítségére jött létre. A szerzők elsősorban a mindennapi élet szavait igyekeztek összegyűjteni a rendelkezésre álló tankönyvek, tananyagok alapján, és ezt egészítették ki NIELSEN szótárának anyagával. A szótár népszerűségét jelzi, hogy számtalan kiadást élt meg azóta, ez a nyelvtanulók egyik első számú szótára. 2000-ben megjelent a párja is, a 25 ezer címszót tartalmazó norvég–északi számi nagyszótár („Stor norsk–samisk ordbok. Dárú–sámi sátnegirji”), ennek szerkesztője BRITA KÅVEN. Utóbbi mű felhasználásával, érdekes módon szerző megjelölése nélkül jelent meg 2003-ban egy számi–norvég–számi szótár („Sámi–Dárú–Sámi Sátnegirji. Samisk–Norsk–Samisk Ordbok”). A könyv, melyet felépítését tekintve leginkább szójegyzéknek nevezhetnénk, összesen 14.500 címszót (számi rész 7500, norvég rész 7000) tartalmaz.

A nyelvtanulók körében a másik gyakran használt szótár a RANDI ROMSDAL BALTO nevéhez kötődő norvég–számi iskolai szótár („Norsk–samisk skoleordbok. Dárú–sámi skuvlasátnegirji, 1997, 2015).

PEKKA SAMMALLAHTI „North Saami Resource Dictionary” című munkája NIELSEN nagyszótárának 1–3. és 5. kötetének szóanyagát tartalmazza, jelentések nélkül, változatlan átírásban. Az anyagot SAMMALLAHTI három elv szerint rendezi. Az első az ún. modifikált (nem szoros) betűrend, amely a bonyolult számi hangváltakozások figyelembe vételével szóbokrokba rendezi a szavakat; a második egy szóvégmutato lista, amely nagyon hasznos a számi szóképzés tanulmányozása szempontjából; és végül a szó „consonant center”-e szerinti rendezés, amely a számi fonológiai viszonyokról ad árnyalt képet (részletesebben I. LARSSON 2005).

2008-ban jelent meg a Webster’s amerikai szótársorozat gondozásában egy északi–számi angol szótár („Webster’s Saami–English Thesaurus Dictionary”), angol–számi szómutatóval. A több mint 300 oldalas, 3508 címszót tartalmazó szótár jól van felépítve. Az előszóban külön hangsúlyozzák, hogy a könyv számi anyanyelvűek számára, az angol nyelv tanulását elősegítendő készült, de remélhetőleg a számi nyelvtanulás eszközeként is érvényesül a későbbiekben.

2006-ban látott napvilágot SAMMALLAHTI és KLAUS PETER NICKEL számi–német szótára („Sámi–duiskka sátnegirji. Saamisch–deutsches Wörterbuch”).

Ebben a műben 36.500 szócikk kapott helyet, északi számi helyesírás szerint. Erénye, hogy végre német közvetítő nyelven is született modern északi számi szótár. Bő példatárral rendelkező, világos felépítésű munka (részletesebben l. ARMUTLIEVA 2006). Ennek a szótárnak két évvel később elkészült a párja is, a német–számi szótár („Duisikka–sámi sátnegirji. Deutsch–saamisches Wörterbuch”, 2008).

SVONNI már említett lexikográfiai munkásságának fő műve 15 ezer címszavas számi–svéd, svéd–számi nagyszótára, amely a legnagyobb svéd nyelvű, modern északi szótár is egyben („Davvisámegiela–ruotagiela, ruotagiela–davvisámegiela sátnegirji. Nordsamisk–svensk, svensk–nordsamisk ordbok”, 2013).

5.4. Inari számi szótár

SAMMALLAHTI ÉS MATTI MOROTTAJA 1993-as inari számi szótára („Säämi–suomâ sänikirje. Inarinsaamelais–suomalainen sanakirja”) mintegy 8000 címszót tartalmaz. A szótári részt névszó- és igeragozási táblázatok követik. A számi címszót után itt csak a finn megfelelő áll. A kötet rövidítéseket vagy példamondatokat nem tartalmaz, de nyelvtani információt igen. Az összetételek, származékszavak külön címszóban kaptak helyet, a szótár szerkezete könnyen áttekinthető.

5.5. Keleti számi szótárak

KURUČ egy másik művet is készített I. V. VINOGRADOVA és R. I. JAKOVLEVA közreműködésével. Ez az 1991-ben megjelent számi–orosz–számi általános iskolai szótár („Саамско–русский и русско–саамский словарь для начальной школы”) már kifejezetten gyakorlati szempontból, a gyerekek oktatásának elősegítésére készült.

A kildini lexikográfiát gazdagítja a SAMMALLAHTI – HVOROSTUHINA szerzőpáros már említett kildini számi–északi számi szótár („Unna sámi–sám' sátnegirjjásj) 1991-ből. Szintén ebben az évben jelent meg SAMMALLAHTI és MOSNIKOFF újabb közös szótára, mely az 1988-as kolta számi–finn kötet párja, 10 ezer címszóval. A bevezetőből kiderül, hogy a szóanyag elsősorban a Suonikyläben használt dialektuson alapul, de a szerzők Paatsjoki és Nuortijärvi területi variánsait is felvették, és ezeket külön (P, N) jelzik, a kildinivel (K) együtt. Utóbbi adatok T. I. ITKONEN 1958-as nagyszótárából valók. A SAMMALLAHTI – MOSNIKOFF modern kisszótár, amelyben nyelvtani összefoglaló, névszó- és igeragozási táblázatok, ill. a tötípusok kitűnően rendezett bemutatása is helyet kapott. A szókincsben jelen vannak a személynevek is. Az összetételeket egy címszóban tárgyalják (ugyanakkor egyes szavak helyét furcsállhatjuk a szótárban, pl. a finn *lumi* 'hó' a *lumeton* 'hó nélküli' címszón belül szerepel). A címszavak itt is lényegretörő felépítésűek, néhol magyarázatokkal.

6. Egyéb szótárak

6.1. Etimológiai munkák

Számi etimológiai szótár sajnálatos módon eddig még nem készült, csupán etimológiai utalásokat tartalmazó művekről lehet számot adni, mint például ERKKI ITKONEN 1960-as számi kresztomátiája (MATICSAK 2013: 61). Szigorú értelemben véve nem etimológiai szótár, ám igen hasznos JUHANI LEHTIRANTA „Yhteissaamelainen sanasto” („Közszámi szójegyzék”) (1989) című különleges kiadványa. A mindössze 180 oldalas szójegyzék 1479 (számozott) (cím)szót tartalmaz. Az általa tárgyalt kilenc számi nyelv(járás) adatai kilenc oszlopba kerültek (ez technikailag azt jelenti, hogy a kétsoros szócikkek két szembenéző oldalon foglalnak helyet). Az első sorban a címszavak után az összami rekonstrukciók állnak, jelentésük németül szerepel. A következő sorban kizárólag a kilenc (már ahol megvan) számi alakot találjuk. Az elgondolás mindenképpen dicséretes, és nagyon hasznos forrása lehet számi összehasonlító és nyelvtörténeti vizsgálatoknak, bár meg kell jegyezni, hogy a kevés információ miatt (pl. a szavak mai jelentése nincs megadva, ezáltal a lehetséges szemantikai változások nem derülnek ki) inkább csak hasznos kiindulási alap. A könyv végén fogalmi csoportosítás szerinti mutató található. Ebben a fogalmi jelentés és a szófaj szerinti osztályozás vegyesen van jelen, kilenc fő pontban és alcsoportokban, pl. az elsőben a természet (azon belül egyik alpontban a rénszarvas), míg a hatodik pontban az igék (alcsoportok szerint külön a tárgyias és tárgyatlan), a nyolcadikban a névmások, a kilencedikben az adverbiumok.

Számi szavak etimológiáját adja PEKKA SAMMALLAHTI „The Saami Languages. An Introduction” (1998) című átfogó művének szójegyzéke, amely 845 a leggyakoribb északi számi szót tekinti át ily módon röviden.

6.2. Tematikus egy- vagy többnyelvű szótárak

A modern számi lexikográfia fontosnak tartja a nyelvtanuló-központúságot, s igyekszik a nyelv használati lehetőségeit előtérbe helyezni. Az egynyelvű szótárak terén örvendetes, hogy nemcsak északi számi, hanem más számi nyelvek / nyelvjárások szótáraival is találkozunk (noha előbbi a preferáltabb). Ennek szellemében olyan munkák is megjelentek, mint az ANNA IDSTRÖM és HANS MOROTTAJA szerkesztésében készült inari számi frazémagyűjtemény („Inarisaamen idiomisanakirja”, 2007), amely a finn segítségével vezeti az olvasót a számi gondolkodás nyelvi megoldásaiba. Ebbe illeszkedik ANNA IDSTRÖM másik, már metaforaelméleti munkája („Inarinsaamen käsitemetaforat”, 2010), mely szintén gazdag példatárral rendelkezik (erről részletesebben l. KELEMEN 2010: 226–229).

A északi számi szótárak sorában JOVNNA ÁNDE VESTnek szinonimaszótára jelent meg, „Synonymasátnegirji” címmel 1994-ben, majd annak bővített, más felépítésű szóanyaga „Sámi synonymmat” címmel 2005-ben.

Szinte magától értetődik a nyelvészeti terminusok önálló kötetben való összegyűjtése. Ennek megalkotója (szintén természetszerűen) maga PEKKA SAMMALLAHTI. 150 oldalas szótárának („Gielladutkama terminologiija”, 2007) egyetlen hátránya, hogy az alapos szócikkek csak számi nyelven érhetők el.

Igen jelentős SAMMALLAHTI egy másik, nyelvészeti munkák segítésére készült műve, az inari számi szóvégmutato szótára (Inarinsaamen käänteissanakirja. Inari Saami Reverse Dictionary) 2007-ből.

A nyelvészeti szótárak részét képezik a számi helynevek gyűjteményei is (COLLINDER 1964, NÄRHI 1994, WELIN 2003, MATTUS 2015). A madárneveket SAMULI AIKIO dolgozta fel többnyelvű (számi, finn, svéd és norvég) művében („Sámegiell loddenamahasat”, 1993).

Az egészségügy, orvostudomány szakszótára MÁKKE JOVSSET EGEL és EGIL UTSI 1984-es északi számi–norvég kiadványa („Dearvvasvuoda- ja sosialsuorggi sániit ja dadjanvuogit. Medisinske og sosiale ord og uttrykk fra samisk til norsk”). Utóbbi szerző önálló szótára az anatómia szókincsét tárgyalja („Anatomiiia”, 1986), s JENSSEN HÅKONNAL együtt a gyógyszerészet terminológiáját is közreadta északi számiul, norvégül és finnül („Apotekordliste, Reseptparlør på norsk, samisk og finsk. Apotekasátnelistu, Reseptagihppagaš dáro-, sáme- ja suomagillii. Apteekkisanasto, Reseptisanoja norjaksi, saameksi ja suomeksi”, 2006).

Az oktatásügy fontosságát jelzi a terminológia kialakítása is. E téren elsőként PEKKA SAMMALLAHTI állított össze szójegyzéket („Skuvlaterminologiija, gaskaboddosaš čoakkaldat, 1982) (Iskolai terminológia), majd 2006-ban norvég nyelvre készített anyagot HANS PETTER BOYNE ÉS ARNULF SOLENG, akik a pszichológia szókincsével is kiegészítik ezt a fontos területet („Dáru–sámi pedagogalaš-psykologalaš sátnegirji. Norsk–samisk pedagogisk-psykologisk ordbok”).

A tematikus szótárak közül mindenképpen kiemelkedőnek tekinthetők a számi kultúra, az északi életmód szókincsének visszaadására törekvő művek. Igazán különleges INGA GUTTORM munkája („Girjelohkki Sátnelistu”, 1981) [Olvasói szótár], amelynek célja a régi számi életmódhoz köthető szókincs összegyűjtése. Egyszerre örvendetes és sajnálatos azonban, hogy a szótár egynyelvű. Az egyes kifejezések számi nyelvű magyarázata fontos, ugyanakkor erősen megszabja a felhasználók körét. A számi kultúra, elsősorban a rénszarvastartás szókincsét tartalmazza MARTTI ANNEBERG 2010-es, finn nyelvű kiadványa („Porokulttuurin ja Lapin luonnon tietosanakirja”).

GUNVOR GUTTORM és SOLVEIG LABBA közel 200 oldalas kötete tulajdonképpen kézikönyv („Ávdnasis duodjin, Dipmaduodjesániit” [A kézimunka témaköre], 2008) a kötés, varrás, ruházat és egyéb kézimunka témakörében, a végén rövid szószedettel. Mégis fontos megemlíteni, hogy ez az oktatásban is használt könyv, mivel az egyik legteljesebb gyűjtemény a „hogyan készül?” témakörben, méretek, ruhaanyagok, eszközök hasznos terminológiájával.

INGA LAILA HÆTTA és INGA HÆTTA SKARVIK 1996-ban megjelent északi számi tankönyvükhöz („Ruoktumet” [Háztartástan]) – amelyben az élelmiszer- és egészségügy témába vezetik be az olvasót – készítettek tematikus szótárakat. Először norvég–számi, számi–norvég („Sánit min beaivválaš eallimis ja ruovttudoalus dáru–sámi sátnegirjjáš, sámi–dáru sátnegirjjáš. Norsk–samisk ordlist / Samisk–norsk ordliste” [„A mindennapi élet és a háztartástan norvég–számi, számi–norvég szótára”], 1996; átdolgozott változata: „Sánit min beaivválaš eallimis ja ruovttudoalus: dáru–sámi sátnegirjjáš/sámi–dáru sátnegirjjáš. Norsk–samisk ordliste / Samisk–norsk ordliste”, 2002), majd számi–finn–számi nyelven („Ruoktumet sátnegirjjáš. Sámi–suoma–sámi ruovttudoallosátnegirjjáš. Saamelais–suomalais–saamelainen kotitaloussanasto”, 1997). A szerzők célkitűzése, hogy a régebbi, hagyományos, mindennapokban is használt kifejezések mellett új szókinccset adjanak, új terminológiát teremtve, vagy régi szavakhoz köthetően új jelentéseket alkossanak.

Az utóbbi két évtizedben sorra jelennek meg – elsősorban északi számi – képes szótárak, amelyek olykor egyben tematikusak is. Ilyenek például a természet szókinccsének kialakuló képezzótárai (PORSANGER – LUDVIGSEN 1998: „Fiervái giehtagirji”, PORSANGER 2011a: „Deanusilba, Luossasániid čoakkáldat, Lakseord i utvalg, Lohisanastoa”), a hó és a tél terminusait lefedő képezzótár (PORSANGER 2011b: „Spilddis bivlii, muohta- ja dálvesániid čoakkáldat, snø- og vinterord i utvalg, lumi- ja talvisanastoa”), vagy a kézimunka szótára (HIVAND 2009: „Muittátgo, Husker du”). Olykor a fiatalabb célközönséget megcélzó, képekkel illusztrált kétnyelvű szótárakkal is találkozhatunk, ilyen például INGER-MARIE OSKAL 2003-as norvég–számi munkája: „Sámegiell–dárogiell, dárogiell–sámegiell govvasátnegirji. Samisk–norsk, norsk–samisk bildeordbok” (Számi–norvég, norvég–számi képeskönyv).

A tematikus szótárak kiemelkedő szerepét a kis és veszélyeztetett nyelvek terén nem lehet kellően hangsúlyozni. Folyamatosan változó világunk médián és közösségi oldalakon alapuló szókinccsét nem lehet kellő iramban visszaadni a nyelvtervezés és szóalkotás lehetőségei nélkül. Ezt már 1990-ban felismerte SAMMALLAHTI, aki az informatika szókinccsét részben megteremtve készítette el északi számi szójegyzékét („Dihtorsánit. Data processing vocabulary of Sami”). A modern élet szókinccsét tartalmazó számi tematikus szótárak azonban azóta sem jelentek meg. A beszélők ezt a hiányt különös és mondhatni témába illő módon oldják meg: az internet szókinccsét blogokon és közösségi oldalak ilyen jellegű csoportjaiban tárgyalják meg és tesznek javaslatokat vagy éppen értekeznek az adott szavak „számiságáról”.

7. Összefoglalás

A több mint 100 számi szótár cél- vagy forrásnyelve a svéd, norvég, finn, német és orosz. (A régebbi kiadványokban a latin is megjelenik.) Egy részük csak szá-

mi–idegen nyelvű, máskor megvan ezek párja is. A szótárak használatát nagymértékben segíti (ill. segítené, mert nincs mindegyikhez) szómutató. Ezek többségében alfabetikus sorrendben sorolják fel a címszavak idegen nyelvi megfelelőit, néha több nyelven is, NIELSEN például angolul és norvégul. A másik utalási lehetőség a fogalmi körök szerinti rendszerezés, erre három szótár esetében találunk példát: LAGERCRANTZ három fő csoportot alakított ki, NIELSEN szintén hármat, de ezek sok kisebb alcsoportokra oszlanak, LEHTIRANTA pedig kilenc fő csoportot tárgyal (vegyesen a szófaji kategóriákkal).

A számi szavak lejegyzése – főleg az irodalmi nyelvek hiányából és a 20. század elejének „fonetikai szellemiségéből” adódóan – bonyolult, ráadásul ezek a lejegyzési módok szótáranként eltérőek, hiszen ezek szerzői többféle irodalmi nyelvet próbáltak létrehozni. A megoldást egy egységes, egyszerűsített átírási forma jelentené, de ez több szempontból is megvalósíthatatlan. Regionális irodalmi nyelvek létrehozása a csekély számú beszélő miatt keveseknek volt (és lehet) célja, míg az összes nyelvjárást lefedő egységesítés a jelentős hangtani eltérések miatt aligha lehetne sikeres.

A szótárak a nyelvújítás és terminológiaalkotás hatékony eszközei lehetnek. A számi irodalmi nyelv(ek) későn alakult(ak) ki, a modern élet szókinccse nehezebben került be a mindennapi használatba, hiszen a társadalmi változások, technikai vívmányok korábban lassabban jutottak el erre a zord területre. A mai felgyorsult világ ismeretlen fogalmainak beáramlása többféleképpen módon történik. Az egyik a jövevényszavak útja, a másik a purista szemlélet, a saját szavak megalkotása. A számik általában ez utóbbival próbálkoznak, erre elsősorban SAMMALLAHTI munkáiban lehet sok példát találni.

Irodalom

- ABERCROMBY, JOHN (1895), The earliest list of Russian Lapp Worlds. *Journal de la Société Finno-ougrienne* 13/2: 1–8.
- AIKIO, SAMULI (1993), Sámegiel loddenamahasat. *Ruovttueatnan gielaide dutkanguovddáš, Sámegiel doaimmahusat* 2. Painatuskeskus, Helsinki.
- ANNEBERG, MARTTI (2010), Porokulttuurin ja Lapin luonnon tietosanakirja. *Mäntykustannus, Ranua*.
- ARMUTLIEVA, CHRISTINA (2006), SAMMALLAHTI, PEKKA – NICKEL, KLAUS PETER: Sámi–duiskka sátnegirji. *Saamisch–deutsches Wörterbuch. Folia Uralica Debreceniensia* 13: 221–222.
- BALTO, RANDI ROMSDAL (1997, 2015), *Norsk–samisk skoleordbok. Dáru–sámi skuvla-sátnegirji. Davvi Girji, Karasjok*.
- BERECZKI GÁBOR (1973), Erkki Itkonen 60 éves. *Nyelvtudományi Közlemények* 75: 443–445.
- BERECZKI GÁBOR (2000), *Bevezetés a balti finn nyelvészetbe. Universitas Kiadó, Budapest*.

- BERECZKI GÁBOR (2003), *A magyar nyelv finnugor alapjai*. Universitas Kiadó, Budapest.
- BERGSLAND, KNUT (1946), *Røros-lappisk grammatikk et forsøk på strukturell språkbeskrivelse*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Series B 43., H. Aschehoug, Oslo.
- BERGSLAND, KNUT – MAGGA, LAJLA MATTSSON (1993), *Áarjelsaemien–daaroen baa-koegærja*. Sydsamisk–norsk ordbok. Idut, Oslo.
- BOYNE, HANS PETTER – SOLENG, ARNULF (2006), *Dáru–sámi pedagogalaš–psykologalaš sátnegirji*. Norsk–samisk pedagogiks–psykologisk ordbok. Davvi Girji, Vaasa.
- BUDENZ JÓZSEF (1876), *Svéd-lapp nyelvmutatványok*. Nyelvtudományi Közlemények 12: 161–220.
- COLLINDER, BJÖRN (1943), *Lappisches Wörterverzeichnis aus Härjedalen*. Uppsala Universitets Årsskrift 1943/1. Almqvist & Wiksells – Otto Harrassowitz, Uppsala – Leipzig.
- COLLINDER, BJÖRN (1964), *Ordbok till Sveriges lappska ortnamn*. Ortnamnskommissionen, Uppsala.
- CSEPREGI MÁRTA (szerk.) (1998), *Finnugor kalauz*. Panoráma Kiadó, Budapest.
- CSEPREGI, MÁRTA (2012), *Wörterbücher aus dem Norden*. Finnisch-Ugrische Forschungen 61: 165–167.
- DOMOKOS PÉTER (1990), *Szkitiától Lappóniáig. A nyelvrokonság és az őstörténet kérdéskörének viszszhangja irodalmunkban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- EGEL, MÁKKE JOVSSET – UTSI, EGIL (1984), *Dearvvasvuoda- ja sosialsuorggi sánit ja dadjanvuogit*. Medisinske og sosiale ord og uttrykk fra samisk til norsk. Jár'galæd'dji, Narvik.
- FJELLSTRÖM, PER (1738), *Dictionarium sueco–lapponicum*. J. L. Horrn, Holmiae.
- FRETTE, THOR (1975), *Norsk–samisk ordbok*. Dárugie–sámigiel sádnihirji. Universitetsforlaget, Oslo.
- FRIIS, JENS ANDREAS (1887), *Lexicon lapponicum cum interpretatione latina et norvegica adiuncta brevi grammaticae lapponicae adumbratione*. Ordbok over det lappiske sprog med latinsk of norsk forklaring samt en oversigt over sprogete grammatik. Jacob-Dybwad, Christianiae.
- GENETZ, ARVID (1891), *Wörterbuch der Kola-lappischen Dialekte nebst Sprachproben*. Kuollan lapin murteiden sanakirja ynnä kielennäytteitä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- GRUNDSTRÖM, HARALD (1939), *Lapsk–svensk–tysk ordbok till Anta Pirak Jáhttee saamee viessom*. Utarbetad av H. GRUNDSTRÖM översatt till tyska av W. SCHLACHTER. Skrifter utgivna av K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. 31/3. Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB., Uppsala.
- GRUNDSTRÖM, HARALD (1946–1954), *Lulelappisches Wörterbuch I–IV*. Auf Grund von K. B. WIKLUNDS, BJÖRN COLLINDERS und eigenen Aufzeichnungen ausgearbeitet von HARALD GRUNDSTRÖM. Skrifter utgivna genom Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala, Series C/1. A–B. Lundequistska bokhandeln – Einar Munksgaard, Uppsala – København.

- GUTTORM, GUNVOR – LABBA, SOLVEIG (2008), Ávdnasis duodjin, Dipmaduodjesánit. DAT, Kautokeino.
- GUTTORM, INGA (1981), Girjelohkki. Sátnelistu. Jár'galæd'dji, Čáhcesullo.
- HAJDÚ PÉTER (1981), Az uráli nyelvészet alapkérdései. Tankönyvkiadó, Budapest.
- HAJDÚ PÉTER – DOMOKOS PÉTER (1978), Uráli nyelvrokonaink. Tankönyvkiadó, Budapest.
- HALÁSZ IGNÁC (1884), Svéd-lapp szótár a Lule- és Pite-lappmarki szövegekhez. Nyelvtudományi Közlemények 19: 329–464.
- HALÁSZ IGNÁC (1887–1890), J. A. Friis: Lexicon Lapponicum. Nyelvtudományi Közlemények 21: 145–153.
- HALÁSZ IGNÁC (1891), Svéd-lapp nyelv IV. Déli-lapp szótár. Ugor Füzetek 10. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- HALÁSZ IGNÁC (1896), Svéd-lapp nyelv VI. Pitei lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesuandói szójegyzékkel. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- HASSELBRINK, GUSTAV (1981–1985), Südlappisches Wörterbuch I–III. Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, Series C/4. A–B. Lundequistska bokhandeln, Uppsala.
- HÆTTA, INGA LAILA – SKARVIK, INGA HÆTTA (1996a), Ruoktumet. Davvi Girji, Karasjok. Hol legyen az abc-ben?
- HÆTTA, INGA LAILA – SKARVIK, INGA HÆTTA (1996b), Sánit min beaivválaš eallimis ja ruovttudoalus dáru–sámi sátnegirjjáš, sámi–dáru sátnegirjjáš. Sámi oahpahusráđđi, Sámi oahpponeavvoguvdás, Kautokeino.
- HÆTTA, INGA LAILA – SKARVIK, INGA HÆTTA (1997), Ijäs, Johanna (toim.), Ruoktumet sátnegirjjáš. Sámi–suoma–sámi ruovttudoallosátnegirjjáš. Sámediggi. Samisk Utdanningsráđ, Kautokeino.
- HÆTTA, INGA LAILA – SKARVIK, INGA HÆTTA (2002), Sánit min beaivválaš eallimis ja ruovttudoalus: dáru–sámi sátnegirjjáš/sámi–dáru sátnegirjjáš. Norsk–samisk ordliste/Samisk–norsk ordliste. Sámi oahpahusráđđi, Kautokeino.
- HIVAND, AINO (2009), Muittátgo, Husker du. Gollegiella, Tromsø.
- IDSTRÖM, ANNA (2010), Inarinsaamen käsitemetaforat. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 260.
- IDSTRÖM, ANNA – MOROTTAJA, HANS (2007), Inarisaamen idiomisanakirja. Sämitigge, Inari.
- ISRAELSSON, PER-MARTIN – NEJNE, SAKKA (2008), Svensk–sydsamisk, Sydsamisk–svensk ordbok och ortnamn. Daaroen–åarjelsaemien, Åarjelsaemien–daaroen, baa-koegårja jih sijjienommh. Sametinget, Kiruna.
- ITKONEN, ERKKI (1960), Lappische Chrestomathie mit grammatikalischem Abriß und Wörterverzeichnis. Hilfsmittel für das Studium der finnisch-ugrischen Sprachen VII. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- ITKONEN, ERKKI (1986–1991), Inarilappisches Wörterbuch I–IV. Herausgegeben von ERKKI ITKONEN, unter Mitarbeit von RAIJA BARTENS und LEA LAITINEN. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XX/1–4.
- ITKONEN, T. I. (1958), Koltan- ja kuolanlapin sanakirja. Wörterbuch des Kolta- und Kollalappischen I–II. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XV.

- JERNSLETEN, NILS (1973; 1977), Sámegiela skuv'lasádnelis'to mas sánit læt jár'galuvun dárugillii. Samisk–norsk ordliste. Grunnskolerådet, Universitetsforlaget, Oslo.
- JERNSLETEN, NILS (1983), Álgosátnegirji. Samisk – norsk ordbok. Universitetsforlaget, Tromsø – Oslo – Bergen – Stavanger.
- KÅVEN, BRITA (2000), Stor norsk–samisk ordbok. Dáru–sámi sátnegirji. Davve Girji, Karasjok.
- KÅVEN, BRITA – JERNSLETEN, JOHAN – NORDAL, INGRID – EIRA, JOHN HENRIK – SOLBAKK, AAGE (1995), Sámi–dáru sátnegirji. Samisk–norsk ordbok. Davvi Girji, Karasjok.
- KELEMEN IVETT (2010), Anna Idström: Inarinsaamen käsitemetaforat. *Folia Uralica Debreceniensia* 17: 226–229.
- KERESZTES LÁSZLÓ (2007), Pekka Sammalahiti 60 éves. *Folia Uralica Debreceniensia* 14: 201–204.
- KERT, G. M. [КЕРТ, Г. М.] (1986), Саамско–русский и русско–саамский школьный словарь. Просвещение, Ленинград.
- KORONEN, EINO (2010), Johannes Tornaeksuken Manuale Lapponicum in murrepohjasta ja vaikutuksesta ruotsinlapin kirjakielen myöhempään kehitykseen. *Mémoires de la Société Finno-ougrienne* 259: 43–52.
- KORHONEN, MIKKO (1981), Johdatus lapin kielen historiaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KORHONEN, MIKKO (1988), The history of the Lapp language. In: Sinor, Denis (ed.), *The Uralic languages. Description, history and foreign influences*. Brill, Leiden – New York – København – Köln. 267–313.
- KORHONEN, OLAVI (1973), Sádnigir'ji sámigielas–ruotagillii, ruotagielas–sámigillii. Samisk–svensk, svensk–samisk ordbok. Sámiid ál'bmutallaskuv'la, Jákkamákkis, Uppsala.
- KORHONEN, OLAVI (1975), Sámi sádnilis'to. Samisk ordlista. Liber Läromedel, Stockholm.
- KORHONEN, OLAVI (1979), Bákkogir'je: julevusámes dárrui, dáros julevusábmái. Lulesamisk svensk–svensk lulesamisk ordbok. Almqvist & Wiksell, Uppsala.
- KORHONEN, OLAVI (1993), 1993 ruota–sámegiel hálldahussáni. Giera 3, Umeå.
- KORHONEN, OLAVI (2006), Báhkogir'je, julevsámes–dárruj, dáros–julevsábmáj. Ordbok, lulesamisk–svensk, svensk–lulesamisk. Samernas utbildningscentrum, Jokkmokk.
- KORPELA, KAUKO (1963), Lapin karttojen sanastoa. *Eripainos. Voima-Viesti* 5–6.
- KURUČ, R. D. – AFANAS'ĚVA, N. E. – MEČKINA, E. M. – ANTONOVA, A. A. – JAKOVLEV, L. D. – GLUHOV, B. A. [КУРУЧ, Р. Д. – АФАНАСЬЕВА, Н. Е. – МЕЧКИНА, Е. М. – АНТОНОВА, А. А. – ЯКОВЛЕВ, Л. Д. – ГЛУХОВ, Б. А.] (1985), Саамско–русский словарь. Сăмъ–рŷшш соагкнѣкъ. Русский язык, Москва.
- KURUČ, R. D. – VINOGRADOVA, I. V. – JAKOVLEVA, R. I. [КУРУЧ, Р. Д. – ВИНОГРАДОВА, И. В. – ЯКОВЛЕВА, Р. И.] (1991), Саамско–русский и русско–саамский словарь для начальной саамской школы. Мурманск.
- LAGERCRANTZ, ELIEL (1926), Wörterbuch des Südlappischen nach der Mundart von Wefsen. Instituttet for Sammenlignende kulturforskning, Series B 4. H. Aschehoug, Oslo.

- LAGERCRANTZ, ELIEL (1939), *Lappischer Wortschatz I–II. Lexica Societatis Fenno-Ugricae VI.*
- LAKÓ GYÖRGY (1941–1943a), Lagercrantz, Eliel: *Lappischer Wortschatz I. Nyelvtudományi Közlemények 51: 224–227.*
- LAKÓ GYÖRGY (1941–1943b), Konrad Nielsen: *Lappisk Ordbog. Lapp Dictionary I–III. Nyelvtudományi Közlemények 51: 227–230.*
- LAKÓ GYÖRGY (1957), Björn Collinder: *Fenno-Ugric Vocabulary. Nyelvtudományi Közlemények 59: 213–217.*
- LAKÓ GYÖRGY (1958a), J. Qvigstad (1853–1957). *Nyelvtudományi Közlemények 60: 214–215.*
- LAKÓ GYÖRGY (1958b), Konrad Nielsen – Asbjørn Nesheim: *Lappisk Ordbog. Lapp Dictionary IV. Nyelvtudományi Közlemények 60: 470–471.*
- LAKÓ GYÖRGY (1986), *Chrestomathia Lapponica. Tankönyvkiadó, Budapest.*
- LARSSON, LARS-GUNNAR (1997), *Prästen och ordet. Ur den samiska lexikografins historia. Lexico-Nordica 4. Oslo. 101–117.*
- LARSSON, LARS-GUNNAR (2005), Pekka Sammallahti: *North Saami Resource Dictionary. Folia Uralica Debreceniensia 12: 151–153.*
- LARSSON, LARS-GUNNAR (2012), *Variation in Ume Saami: The Role of Vocabulary in Dialect Descriptions. Mémoires de la Société Finno-ougrienne 265: 285–298.*
- LEEM, KNUD (1756), *En lappesk Nomenclator efter den Dialect, som bruges af Fjeld-Lapperne i Porsanger-Fjorden. Winding, Trondheim.*
- LEEM, KNUD (1768–1781), *Lexicon Lapponicum bipartitum. Pars prima lapponico–danico–latina. Nidarosiae.*
- LEEM, KNUD (1781), *Pars secunda danico–latina–lapponica. Havniae.*
- LEHTIRANTA, JUHANI (1989), *Yhteissaamelainen sanasto. Mémoires de la Société Finno-ougrienne 200.*
- LINDAHL, ERIK – ÖHRLING, JOHAN (1780), *Lexicon lapponicum, cum interpretatione vocabulorum sveco–latina et indice svecano–lapponico, auctum grammatica lapponica. Typis Joh. Georg. Lane, Holmiae.*
- LUKKARI, PEKKA (1974), *Sami–suoma satnegirji. Lapin Sivistysseuran julkaisuja 34. Lapin Sivistysseura, Helsinki.*
- LUKKARI, PEKKA (1977a), *Sami–suoma sadnekirji. Saamelais–suomalainen sanakirja. Lapin Sivistysseuran julkaisuja 37. Kirjapaino Surdus Oy, Helsinki.*
- LUKKARI, PEKKA (1977b), *Suomalais–saamelainen sanakirja. Suoma–sami sadnekirji. Lapin Sivistysseuran julkaisuja 38. Kirjapaino Surdus Oy, Helsinki.*
- LUKKARI, PEKKA (1990), *Ealliid ja šattuid namahusaid, Sámi–suoma sátnegirji. Suomi–saame sanakirja eläinten ja kasvien nimistä. Samii Girji, Helsinki.*
- MAGGA, LAJLA MATTSSON (2009), *Norsk–sydsamisk ordbok. Daaroen–åarjelsaemien baakoegærja. Idut, Kautokeino.*
- MAGGA, OLE HENRIK (2012), *Lexicography and indigenous languages. Proceedings of the 15th EURALEX International Congress. Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Oslo. 3–18.*
- MAGGA, TUOMAS – TOROPAINEN, RITVA (1977), *Suomalais–saamelainen keskeinen sanaluettelo. Oulun yliopisto, Oulu.*

- MATICSÁK SÁNDOR (2012), A mordvin írásbeliség kezdetei. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- MATICSÁK SÁNDOR (2013), Finnugor etimológiai szótárak. Nyelvtudományi Közlemények 109: 33–68.
- MATTUS, ILMARI (2015), Anarâš päikkinoomah. Anarâškielâ servi, Ivalo.
- MOROTTAJA, MATTI – SAMMALLAHTI, PEKKA (1993), Säämi–suomâ sänikirje. Inarin-saamelais–suomalainen sanakirja. Girjegiisá Oy, Ohcejohka.
- MOSNIKOFF, JOUNI (1980), Sää'nnooçcâmķe'rjj säämas da lääddas: Sanahakemisto koltaksi ja suomeksi. Kouluhallitus, Helsinki.
- MOSNIKOFF, JOUNI – SAMMALLAHTI, PEKKA (1988), U'cc sääm–lää'd sää'nn^e'rjaž. Pieni koltansaame–suomi sanakirja. Jorgaleaddji Oy, Vantaa.
- NANOVFSZKY GYÖRGY (szerk.) (2000), Nyelvrokoinak. Teleki László Alapítvány, Budapest.
- NÄRHI, EEVA MARIA (1994), Maiden nimet kuudella kielellä: suomeksi, ruotsiksi, saameksi, englanniksi, ranskaksi, saksaksi. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 77. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- NICKEL, KLAUS PETER – SAMMALLAHTI, PEKKA (2008), Duiskka–sámi sátnegirji. Deutsch–saamisches Wörterbuch. Davvi Girji, Karasjok.
- NIELSEN, KONRAD (1913), Lappisches Wörterbuch nach den Dialekten von Polmak, Karasjok und Kautokeino. Lexica Societatis Fenno-Ugricae I.
- NIELSEN, KONRAD (1932–1938), Lappisk ordbok grunnet på dielektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino. Lapp dictionary based on the dialects of Polmak, Karasjok and Kautokeino. I. A–F (1934), II. G–M (1934), III. N–Æ (1938). Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B 17, 1–3., H. Aschehoug, Oslo.
- NIELSEN, KONRAD – NESHEIM, ASBJØRN (1956–1962), Lappisk ordbok grunnet på dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino. Lapp dictionary based on the dialects of Polmak, Karasjok and Kautokeino. IV. Systematisk del. Systematic part (1956), V. Supplement (1962). Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B 17, 4–5., H. Aschehoug, Oslo.
- NILSSON-MANKOK, ERIK (1976), Svensk–sydsamisk ordlista: Vilhelmina – Vefsen. Författare, Vilhelmina (magánkiadás).
- NYSTAD, ARNE – VALKEAPÄÄ, NILS HENRIK (1993), Fysihkka- ja kemijatearpmat: sámegielas dárogillii, dárogielas sámegillii. Sámi oahpahusráddi, Kautokeino.
- NYÍRI ANTAL (1973), Wolfgang Schlachter 65 éves. Nyelvtudományi Közlemények 75: 440–443.
- OSKAL, INGER-MARIE (2003), Sámegiel–dárogiel, dárogiel–sámegiel govvasátnegirji. Samisk–norsk, norsk–samisk bildeordbok. Landbruksforlaget, Oslo.
- OUTAKOSKI, NILLA (1952, 1959, 1971, 1976), Saamelais–suomalainen sanaluettelo. Samii Litto, Helsinki.
- PARKER, PHILIP M. (ed.) (2008), Webster's Saami–English Thesaurus Dictionary. ICON Classics, San Diego.
- PORSANGER, KIRSTEN – LUDVIGSEN, KARL (1998), Fiervái giehtagirji. Davvi Girji, Vaasa.

- PORSANGER, SVERRE (2011a), *Deanusilba, Luossasániid čoačkáldat. Lakseord i utvalg, Lohisanastoa. Deanu Giellagáddi, Deatnu, Polmak.*
- PORSANGER, SVERRE (2011b), *Spilddis bivlii, muohta- ja dálvesániid čoačkáldat, snø- og vinterord i utvalg, lumi- ja talvisanastoa. Deanu Giellagáddi, Deatnu. Polmak.*
- QVIGSTAD, JUST KNUD (1893), *Nordische Lehnwörter im Lappischen. Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandling 1., Christiania.*
- QVIGSTAD, JUST KNUD (1899), *Uebersicht der geschichte der lappischen sprachforschung. Journal de la Société Finno-ougrienne 16/3: 11–29.*
- QVIGSTAD, JUST KNUD (2004), *Just Qvigstads lappiske ordbok fra Ibestad, Lenvik og Ofoten. Skániid girjie, Evenskjaer.*
- RANTALA, LEIF (1988), *Samegiel baikenammalogahallan. Samisk ortnamnsförteckning. Samisk stedsnavnsfortegnelse. Saamenkielinen paikannimiluettelo. Указатель саамских топонимов. Roavvenjarga, Rovaniemi.*
- RYDING, HÅKAN (2013), *Words and Varieties – Lexical Variation in Saami. Mémoires de la Société Finno-ougrienne 269.*
- SAJNOVICS JÁNOS (1770/1994), *Demonstratio – Bizonyítás. A magyar és a lapp nyelv azonos. Szerkesztette SZÍJ ENIKŐ. ELTE, Budapest.*
- Sámi–Dáru–Sámi Sátnegirji. *Samisk–Norsk–Samisk Ordbok. Davvi Girji, Karasjok, 2003.*
- SAMMALLAHTI, PEKKA (1982), *Skuvlaterminologija, gaskaboddosaš čoačkáldat. Kouluhallitus, Valtion painatuskeskus, Helsinki.*
- SAMMALLAHTI, PEKKA (1984), *Suoma–sámi sátnelistu, oahppagirjebargguid várás. Kouluhallitus, Valtion painatuskeskus, Helsinki.*
- SAMMALLAHTI, PEKKA (1989), *Sámi–suoma sátnegirji. Saamelais–suomalainen sanakirja. Jorgaleaddji Oy, Ohcejohka.*
- SAMMALLAHTI, PEKKA (1990), *Dihtorsánit. Girjegiisá, Utsjoki.*
- SAMMALLAHTI, PEKKA (1993), *Sámi–suoma–sámi sátnegirji. Saamelais–suomalais–saamelainen sanakirja. Girjegiisá Oy, Ohcejohka.*
- SAMMALLAHTI, PEKKA (1998), *The Saami Languages. An Introduction. Davvi Girji, Kárášjohka.*
- SAMMALLAHTI, PEKKA (2002), *North Saami Resource Dictionary. Giellagas Institute, Oulu.*
- SAMMALLAHTI, PEKKA (2007a), *Gielladutkama terminologiiija. Davvi Girji, Karasjok.*
- SAMMALLAHTI, PEKKA (2007b), *Inarinsaamen käänteissanakirja. Inari Saami Reverse Dictionary. Giellagas Institute 6. Oulu.*
- SAMMALLAHTI, PEKKA – HVOROSTUHINA, ANASTASIJA (1991), *Unna sámi–sám' sátnegirjjásj. Girjegiisá Oy, Ohcejohka.*
- SAMMALLAHTI, PEKKA – MOROTTAJA, MATTI (1983), *Säämi–suoma–säämi škovlasäikirje. Inarinsaame–suomi–inarinsaame koulusanakirja. Ruovttueatnan gielaide dutkanguovddaš, Helsinki.*
- SAMMALLAHTI, PEKKA – MOSNIKOFF, JOUNI (1991), *Suomi–koltansaame sanakirja. Lää'dd–sää'm sää'nnke'rjj. Gierjegiisá Oy, Ohcejohka.*
- SAMMALLAHTI, PEKKA – NICKEL, KLAUS PETER (2006), *Sámi–duiskka sátnegirji. Saamisch–deutsches Wörterbuch. Davvi Girji, Karasjok.*

- SAMMALLAHTI, PEKKA – VALKEAPÄÄ, HELENA (1984–1985), Giellaoahppi sátnelistu: sámegiela 1400 dábáleamos sáni. Koulihallitus, Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- SCHLACHTER, WOLFGANG (1958), Wörterbuch des Waldlappendialektes von Malå und Texte zur Ethnographie. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XIV.
- SPIIK, NILS ERIC (1994), Lulesamisk ordbok. Sameskolstyrelsen, Stockholm.
- STOCKFLEETH, NILS VIBE (1840), Grammatik i det lappiske Sprog, saaledes som det tales i norsk-Finmarken. Chr. Gröndahl, Christiania.
- STOCKFLEETH, NILS VIBE (1852), Norsk–lappisk ordbog. J. W. Cappelen, Christiania.
- SVERLOFF, MATTI (1978), Suomi–saamski keskeissanasto, Suáma–sääma kôskald-sännôs. Ivalo.
- SVERLOFF, MATTI (1989), Suomi–Koltansaame piensanasto. Suáma–Sääém sieömsäen-nôs. Sevettijärvi.
- SVONNI, MIKAEL (1984), Sámegiel–ruotagiel skuvlasátnelistu. Samisk–svensk skolord-lista. Sámiskuvlastivra, Luleå.
- SVONNI, MIKAEL (1990), Sátnegirji, sámi–ruota, ruota–sámi. Samisk–svensk, svensk–samisk ordbok. Sámi Girjijt, Jokkmokk.
- SVONNI, MIKAEL (2013a), Davvisámegiela–ruotagiela, ruotagiela–davvisámegiela sátnegirji. Nordsamisk–svensk, svensk–nordsamisk ordbok. ČállidLágádus, Karasjok.
- SVONNI, MIKAEL (2013b), Nuppi sátnegirjijis nuppi sátnegirjái – movt ovddit sátnegirjijt lea váikkuhan manjit, hámiid ja sániid dáfus. Sámis. Sámi čálakultuvrralaš áigečála 13: 12–19.
- UTSI, EGIL (1986), Anatomii. Jár'galæd'dji, Oslo.
- UTSI, EGIL – JENSSEN, HÅKON (2006), Apotekordliste, Reseptparlør på norsk, samisk og finsk. Apotekkasátnelistu, Reseptagihppagaš dáro-, sáme- ja suomagillii. Apteekki-sanasto, Reseptisanoja norjaksi, saameksi ja suomeksi. Davvi Girji, Vaasa.
- VEST, JOVNNNA ÁNDE (1994), Synonymasátnegirji. Sámeoahpahusa juogus, Sámi lienaráðdehus, Inari.
- VEST, JOVNNNA ÁNDE (2005), Sámi synonymat. Sámediggi, Inari.
- VEST, JOVNNNA ÁNDE – LUUKKONEN, MARSA (1992), Suomi–saame–suomi sanakirja. Gummerus, Jyväskylä.
- WELIN, SAARA (toim.) (2003), Maiden nimet. Suomeksi, ruotsiksi, saameksi, englanniksi, ranskaksi ja saksaksi. Kielenkäytön oppaita 4. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 126. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- WIKLUND, KARL BERNHARD (1890), Lule-lappisches Wörterbuch. Mémoires de la Société Finno-ougrienne I.
- WILSON, KARIN (2008), Markusevangeliet i Lars Rangius samiska översättning från 1713. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 101. Kungl. Gustav Adolfs Akademiens för Svensk Folkkultur, Uppsala.
- WINGSTEDT, MARIA (1998), Language Ideologies and Minority Policies in Sweden: Historical and Contemporary Perspectives. Thesis. Centre for Research on Bilingualism, Stockholm University, Stockholm.
- ZAIČZ GÁBOR (1977a), Knut Bergsland: Lappische Grammatik mit Lesestücken. Nyelvtudományi Közlemények 79: 394–395.

-
- ZAICZ, GÁBOR (1977b), Pekka Lukkari: Sami–suoma sadnekirji. Saamelais–suomalainen sanakirja. *Études Finno-Ougriennes* 14: 174–176.
- ZSIRAI MIKLÓS (1937/1994), Finnugor rokonságunk. Az uráli nyelvrokonaikkal kapcsolatos legújabb ismeret- és forrásanyag rövid összegzésével közreadja ZAICZ GÁBOR. 2. kiadás. Magyar Tudományos Akadémia / Trezor Kiadó, Budapest.